

Tunga

2010

Utgitt av Varteig Historielag

Redaksjonskomitè for Inga 2010:

Solveig Rød, Øistein Bøe, Wigdis Bergby og Hans Erik Pedersen

Forsiden: Gammelstua på Sælid (se side 4). Tegnet av Anne Sofie Bergerud

Kjære leser!

I 1985 utga Varteig Historielags sitt første årstidsskrift, som – ikke unaturlig – fikk navnet INGA. Følgelig er det den 26. utgaven av skriftet du nå holder i hånden.

Vi våger den påstanden at Inga-heftet har vært med på å sikre god lokalhistorie, og dermed også styrket vår lokale identitet. Inga-heftet har år om annet vokst i volum, men har aldri vært så innholdsrikt som i år. Med 84 sider håper vi at alle skal finne noe av interesse å fordype seg i.

Også i årets utgave har vi gleden av å presentere artikler fra skribenter utenfor redaksjonskomiteen. Det er veldig gledelig å få bidrag "utenfra". Derfor gjentar vi tidligere oppfordringer: Sitter du med ideer til artikler som kan passe i INGA, er vi alltid takknemlige for innspill. Og føler du at du ikke selv har tid eller mulighet til å føre artikkelen i penn, vil redaksjonens medlemmer mer enn gjerne bistå deg. Ta bare kontakt med oss!

Av årets artikler nevner vi i fleng kjørna på Vestigærn, kjøpmannen og oppfinneren Oskar A. Sælid, skolekorpset som jubilerer, gårdspresentasjonen av Kullerud, emigrasjonen til Amerika, kirkeprolog og bekkekvernene i Kullerud-dalen. Med tre hverdagshistorier markerer vi også at det i år er 70 år siden krigsutbruddet og 65 år siden frigjøringen.

Ikke minst henleder vi oppmerksomheten på våre mange annonser. Det er bare å fastslå at uten sponsorannonsene hadde det ikke blitt noe INGA. Vår oppfordring er derfor: Støtt annonsørene – de støtter oss!

God lesning!

Innhold:

Oskar A. Sælid – kjøpmann og oppfinner	side	3
Kjørna på Vestigærn	side	12
Varteig kirke 150 år – prolog	side	16
Varteig skoles musikkorps 40 år	side	19
Barndomsminner fra Oddveig Lilleng	side	33
Utvandringen fra Varteig til Amerika	side	37
Vartingene flytter fra bygda	side	41
Dagliglivet under krigen:		
Synnøve Gundersen forteller	side	48
Gårdsprodukter sikret brudekjolen	side	51
Frigjøringsfest på Brenne	side	54
Kullerud, gnr 3014, bnr 5 m. fl.	side	56
Sponhøvelen i Kullerudbekken	side	66
Kullerudmosen	side	66
Kullerudbakken	side	69
Bekkekvernene i Kulleruddalen	side	71

Kjøpmannen med stor oppfinnertrang

Oskar A. Sælid var først og fremst kjøpmann, men han var også en kar som stadig var på søk etter nye – og praktiske – løsninger i hverdagen.

Han er magasinkomfyrens far, han utviklet en helt ny type klesrulle og han tok like godt seieren i en oppfinnerkonkurranse som fellesfløtingen utlyste. Det sies at han var en hyppig gjest ved Patentkontoret i Oslo.

Primært vil nok imidlertid Oskar A. Sælid bli husket som handelsmann. Sælidgården ved Sarpsborg torg er et begrep som lever godt i folks minne fortsatt, selv om det er et halvt århundre siden området ble sanert til fordel for Forumgården. Forretningen ved torget drev Sælid fram til han overlot driften til sønnen Asvald, et par år før han døde i 1930.

Gamlestua på Sælid

Oskar Andersen Sælid – eller Johan Oskar, som han ble døpt – kom til verden 14. februar i 1866 i gamlestua på Sælid. Foreldrene Kirsti Iversdatter fra Brunsby og Anders Olsen fra Lillehovden hadde tre år tidligere kjøpt og

Oskar A. Sælid var en mangfoldig kar. Først arbeidet han i mange år i lensa, før han startet forretning ved Sarpsborg torg. Og på fritiden utviklet han mange ganske imponerende oppfinnelser. Foto: Sandels. Eier av bildet: Rolf Sælid

bosatt seg på øvre Sælid (se Inga for 2003).

Søskenflokket på Sælid besto av: Rikard (1862-1944). Overtok farsgården.

Katrine Magdalene (1864-1941).

Johan Oskar (1866-1930).

Inger Marje (1868-1946).

Alla Kamilla (1871-1876).

Johannes (1873-1876).

De to yngste barna døde i difteri.

Rikard var født mens foreldrene ennå bodde på Lillehovden i Tune, mens den øvrige barneflokket kom til verden på Sælid.

Gudsfrykt med nøysomhet

En av sønnene til Oskar, presten Einar Sælid, skrev om farens oppvekst på Sælid:

"Barndomshjemmet var preget av gudsfrykt med nøysomhet. Det var mye slit og strev der, men kårene rettet seg etter hvert. Det var mye sang og musikk i hjemmet. De drev det nokså langt til amatører å være."

I forbindelse med virksomheten i ungdomsforeningen i Varteig, der både Oskar og broren Rikard var med fra starten, skriver Einar Sælid:

"Det var en driftig forening fra første stund med mye sang og

Oskar A. Sælid kom til verden i gamlestua på Sælid i 1866. Stua ble revet i fjor, men Oskar-apalen med sine bananepler lever fortsatt. Den er med årene foredlet opp til 15 trær.
Eier av bildet: Rolf Sælid.
Se også tegning på forsiden.

musikk, og med mye av kristelige og oppbyggelige taler og opplysende foredrag. Enhver ydet sitt, og de fra Sælid gård var med, hjalp til både med sang og musikk, og med innlegg i diskusjoner og samtaler, dype og sindige som de alle var. Jeg tror dette har hatt mye å si for de unges utvikling.”

Laget seg kano

Som faren Anders, jobbet også Oskar i yngre år i lensa. Der moret både yngre og eldre lensekræbber seg med ulike konkurranser.

En gang skulle de ro om kapp på elva. Alle kom med sine lensebåter, som var kjent for å være både smi-

dige og raske. Oskar hadde imidlertid bygd seg egen kano. Det sies at den gikk nesten mer under vann enn oppå, og den formelig skjenet gjennom vannet når Oskar rodde. Han vant da også rokonkurransen med glans.

Oskar A. Sælid steg for øvrig i gradene ved fellesfløtningen, og endte som kontorist og assistent for lensebestyreren, Gunerius Furuholmen. Oskar var først ved Furuholmen, og fra 1894 ved Hvidsten/Greåker.

Stoppet tømmeret

Oskars kreativitet og evne til å se praktiske løsninger gjorde at han like godt stakk av med seieren i en konkurranse som fellesfløtningen utlyste.

Det var problemer å finne en effektiv måte å stoppe tømmeret på når arbeidsdagen var slutt og lensekarene gikk hjem. Derfor ville fløtningsbestyrelsen ha innspill på hvordan man mekanisk

Kirsti og Anders Sælid med barna Katrine, Rikard, Oskar og Maia. Bildet er tatt omkring 1890.

Foto: J. A. Carlsson.

Eier av bildet: Rolf Sælid.

Headhundet av Gunerius Furuholmen

I våre dager ville vi nok sagt at Oskar A. Sælid ble headhundet av Gunerius Furuholmen til ledelsen av lensa ved Hvidsten/Greåker.

Oskars far – Anders Sælid d.e. – har i sine dagbøker skrevet om hvordan Gunerius Furuholmen kom til Sælid 14. februar i 1894 for å få Oskar som kontorist på Greåker. Han ble lovet 70 kroner måneden i lønn.

Allerede fem dager senere går Oskar til Greåker for å ta til i den nye jobben. ”Pent Veir, Isen sterk og lidet Sne. Han kom til Greager lidt før Midag”, har faren skrevet i dagboka.

Oskar A. Sælid var kontorist ved Furuholmen lense fra 1892. Til Hvidsten/Greåker kom han altså to år senere, og fortsatte i ledelsen fram til lensa der ble lagt ned og flyttet til Eidet i 1908.

Utsnitt av dagboka til Anders Sælid d.e., som beretter om hvordan sønnen Oskar fikk jobben ved Hvidsten/Greåker.

kunne stanse tømmerstokkene. Det ble lokket med 1000 kroner i påskjønnelse – ingen liten sum ved forrige århundreskifte.

Oskar stakk av med både tusenlappen og æren da han lanserte et hjul med pigger. Dette hjulet var festet over tømmerrenna, og gikk rundt når stokkene drev nedover.

Ved arbeidstidens slutt ble hjulet senket, og piggene gjorde at stokkene ikke klarte å passere.

Mangeårig administrerende direktør i Fredrikstad Tømmerdireksjon, Wilhelm Blakstad, skrev manuset til boka om tømmerfløtingen i Nedre Glomma som kom i 1939. Her gir Blakstad følgende omtale av Oskar A. Sælid:

“. . . en meget innsiktsfull mann, som opfant flere innretninger til å lette arbeidet, eksempelvis stopperne ved sorteringsbroene”.

Butikk på Valbjørk

Oskar hadde muligens fortsatt i stillingen som kontorist i felles-

Da Asbjørn Hansen rev den gamle stua på Valbjørk, fant han denne unike annonsereklamen der Mathilde Syversen på ”Walbjørk” – Oskars kusine – reklamerer for ”Colonial, Mel & Fedevarer”.

fløtningen, men hadde ikke lyst til å flytte med da lensa ved Hvidsten ble lagt ned og flyttet til Eidet i 1908.

I stedet brøt han over tvert, og startet kolonialforretning i Sarpsborg. Han var forresten ikke ukjent med butikkdrift. I 1899, mens han ennå jobbet i lensa, hadde han kjøpt Valbjørk i Tune, da stedet ble selveiende, skilt ut fra Veslehovden med en tomt på rundt fem mål.

Der drev Oskar og søskenbarnet Mathilde butikk i flere år. Den gang var Valbjørk et knutepunkt – med nærhet til lensa, stua lå ved elva og endog med anløpssted for ”Krabben”. Mathilde var for øvrig datter av Karoline, en søster av Anders Sælid d.e.

Den tidligere Sparta-kjempen Asbjørn Hansen kjøpte Valbjørk og hadde på 1970-tallet tanke på å bygge hytte der. Da han rev den gamle stua, fant han et klenodium av en annonsereklame. Mathilde Syversen på ”Walbjørk” reklamerer for ”Colonial, Mel & Fedeverar”. Hun lover ”Stadig friskt Smør, Ost & Hermetik”, samt ”Udsøkte Melvarer” og ”Raa og Brændt Caffé” – men ”kun contant Salg”.

Elise og Oskar A. Sælid giftet seg i 1898. Året etter flyttet de til Sarpsborg. Elise var fra Gabestad.

Foto: Leverin. Eier av bildet: Rolf Sælid.

Fisket fra stuevinduet

På Valbjørk bodde det ellers både lensekrabber og håndverkere. Tidligere var det enda ei stue på plassen. Den ble benevnt som ”Skredderstua” og lå helt ned mot elvebredden. Det sies at man der kunne sitte i stuevinduet og fiske når elva var stor.

Olga Evensen var siste fastboende på Valbjørk, og flyttet derfra i 1956. Hun var født på Harehytta under Askersby 4. februar i 1900. I dag er det knapt spor igjen etter bebyggelsen på Valbjørk.

Flyttet til Sarpsborg

Oskar A. Sælid var 2. april i 1898 blitt gift med Elise Kristiansen fra Gabestad (1869-1943).

Hele barneflokket til Elise og Oskar A. Sælid, med unntak av Kjell. Foran ser vi sittende fra venstre: Sverre, Kåre, Olav og Øvind. Bak fra venstre: Ivar, Asvald og Einar. Bildet er tatt i 1905.

Foto: Chr. E. Larsen, Sarpsborg. Bildets eier: Rolf Sælid.

Året etter flyttet de til Sarpsborg, og bosatte seg i Oskarsgate.

Senere bygde de seg hus i Sanne-sundsveien 75. Dette huset ble etter få år solgt til Elises bror Anton, mens Oskar og familien flyttet til Karl Johansgate – og til sist inn i Torget 6.

Elise og Oskar fikk barna:
Asvald (1899-1967). Overtok farens forretning.
Kjell (1900-1910).
Ivar (1902-1953). Bensinstasjon, bil-gummiverksted.
Øvind (1905-1945). Transportfirma.
Sverre (1905-1976). Fargehandler.
Olav (1905-1905).
Einar (1906-1977). Sokneprest.
Kåre (1915-1958). Kjøpmann.
Olav d.y. (1915-1973). Flyger.

Som man vil se, fikk mange av Oskars søsken sitt yrke innenfor handelsnæringen. To av hans tanter – Katrine og Maja – drev også forretning, i Fredrikstad.

Sælidgården

Oskar A. Sælid startet forretningsvirksomheten sin ved torget i Sarpsborg i april 1906.

Gjennom et halvt århundres

butikkdrift, ble Sælidgården et begrep. Først gjennom 22 års virke i Oskars regi – og deretter overtatt av sønnen Asvald, som drev fram til 1957.

Sælidgården – eller kanskje skal vi heller si Knobelgården – hadde en lang historie. Tomta for bygården ble skilt ut fra Bergerødgården i 1858. Bygget ble reist av Ole Hansen Hornnes, men allerede i 1861 ble eiendommen solgt til Iohannes Knobel for 450 spesidaler.

Knobel etablerte kolonialforretning i gården, og drev den fram til sønnen Abraham overtok i 1895. I 1906 startet så Oskar A. Sælid sin forretningsdrift i lokalene, og kjøpte bygården fem år senere. Kjøpesummen var 27.150 kroner.

En møteplass

Avisa Sarpen skrev lørdag 9. januar i 1960 en hyllingsartikkel til den gamle bygården, like før den ble revet:

” (. .) *Her ligger det mye byhistorie. Sælid-gården kan fortelle om kontakten mellom Sarpsborg og land-distriktene, om bondehandel og episoder foran disken, på Torvet og for*

Sælidgården, Torvkafeen og Bergerødgården sett fra torget. Bildet er tatt omkring 1960, like før sentrumsbyggene ble revet til fordel for post- og Forumgården. Sælidgården var av betydelig størrelse, der den lå på hjørnet mellom Karl Johansgate og Torget. Bildet er hentet fra Sarpsborg kommunes bildearkiv på nettet.

Hesten visste veien hjem

De gamle kjøpmennene hadde omsorg for kundene sine. Bjarne Sælid, en sønnesønn av Oskar A. Sælid, forteller følgende historie:

En utenbys kunde hadde nok fått seg en tår for mye over tørsten da han var i Sarpsborg en lørdag. Da han kom innom Sælidgården, var han knapt i stand til å ta vare på seg selv. Sælid fikk imidlertid mannen trygt opp i vogna, smattet på hesten og sendte ekvipasjen i vei – i trygg forvissing om at hesten visste veien hjem.

den saks skyld ute i stallene hvor bøndene møttes i mang en frisk diskusjon om dette og hint før de vendte nesene hjemover efter endt lørdagsbytur.”

I disse stallene eller uthusene ble for øvrig byens frivillige brannvern-utstyr oppbevart i mange år, og man hadde også en brannstasjon der. Øvelsene ble holdt ute på torget med vannbøtter, handpumper og trommeslagere.

8-10 ansatte

Stallene i bakgården i Sælidgården hadde plass til 10-12 hester. Butikkdriften var betydelig. På det meste hadde Oskar 8-10 ansatte, iberegnet viserguttene. Spesielt var trafikken stor på lørdagene når folk fra byg-

dene rundt Sarpsborg kom til byen for å handle.

Kolonialbutikken i Sælidgården ble drevet fram til 1957. Allerede i 1939 solgte imidlertid Asvald Sælid bygården til et eiendomsselskap. Planen var å sanere gården til fordel for et stort og moderne sentrumsbygg på kvartalet. Andre verdenskrig satte en effektiv stopper for disse planene, og post- og Forum-gårdene kom ikke før drøye 20 år senere.

Magasinkomfyrens far

Oskar A. Sælid hadde ingen formell utdannelse etter amtskolen. Likevel må han ha hatt en mekanisk kunnskap langt ut over det gjengse.

Det bevises blant annet ved at Oskar var mannen som utviklet

Med en sten i smøret

Anvendt psykologi kan være grei ballast også for en kjøpmann. Fra en tid hvor bonden kunne bytte gårdsprodukter mot kjøpevarer, fortelles det en historie om Oskar A. Sælid:

En kunde kom inn med en pakke smør og skulle bytte mot kaffe. Smøret ble veid opp, og kunden fikk kaffe for en tilsvarende kostnad.

Etterpå oppdaget Asvald at det lå en sten midt inne i smøret. Selvsagt for å gjøre byttehandelen mer lukrativ for kunden. I stedet for å ta dette opp med jukse-paven, og dermed risikere å miste en kunde, valgte Oskar en annen løsning da Asvald tok saken opp med faren. Neste gang personen kom i butikken, skulle vedkommende ha kaffe. Oskar veide opp ønsket kaffemengde – med ilagt sten – og fikk betalt deretter.

Saken ble aldri kommentert mellom de to aktørene.

Malt av Christian Krogh

Sælidgården er historie, revet i 1960. Gården lever imidlertid på sett og vis videre gjennom to malerier som Christian Krogh (1852-1925) har malt med bygården som modell. Det ene maleriet heter "Søndag formiddag i Småbyen".

magasinkomfyren. Det blir sagt at han hadde ideen fra lensa. Når tømmerfløterne gikk i land for å koke kaffe, ble det gjort opp bål under en jernplate som lå på noen stener. På denne plata kunne så lensearbeiderne koke kaffen sin lenge etter at bålet hadde sluknet.

Magasinkomfyren var genial. Med en stor, godt isolert jernsylinder i komfyren, kunne man magasinere varme på en tid av døgnet hvor det elektriske forbruket ellers var lavt.

Dette var viktig i en tid hvor den enkelte forbruker hadde tegnet seg for en fast strømmengde, og måtte betale for denne enten strømmen ble brukt eller ikke. Vippen regulerte jo effektivt overforbruket.

Magasinkomfyren kunne «lades opp» om natta når strømforbruket var lite.

Behovet for denne tekniske løsningen forsvant da elverkene begynte å ta betalt ut fra forbruk.

"Bare tenkte"

Så tidlig som i 1905 begynte Oskar å tumle med tankene om en slik komfyr, men det skulle gå åtte år før den første sto ferdig på

Sarpsborg Elektriske Fabrikker, Sarpsborgkomfyren A.s.
Sarpsborg
Telefon 123-124

Salg nr. F. Nr. L. K. Nr.

Etter ikke kontante penge til agenten. Agenten har ikke ansvar for følger overenskomst med oss.

Sluttseddel

Kundens navn: *R. Sælid*
Stilling:
Adresse: *Varsberg*
Varens art:

	Pris
<i>1. Magasinkomfyr</i>	<i>504,-</i>
<i>2. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>120,-</i>
<i>3. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>4. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>60,-</i>
<i>5. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>120,-</i>
<i>6. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>7. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>8. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>9. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>10. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>11. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>12. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>13. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>14. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>15. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>16. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>17. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>18. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>19. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>20. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>21. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>22. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>23. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>24. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>25. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>26. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>27. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>28. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>29. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>30. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>31. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>32. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>33. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>34. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>35. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>36. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>37. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>38. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>39. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>40. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>41. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>42. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>43. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>44. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>45. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>46. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>47. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>48. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>49. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>50. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>51. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>52. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>53. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>54. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>55. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>56. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>57. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>58. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>59. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>60. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>61. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>62. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>63. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>64. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>65. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>66. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>67. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>68. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>69. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>70. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>71. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>72. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>73. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>74. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>75. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>76. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>77. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>78. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>79. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>80. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>81. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>82. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>83. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>84. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>85. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>86. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>87. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>88. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>89. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>90. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>91. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>92. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>93. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>94. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>95. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>96. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>97. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>98. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>99. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>
<i>100. Elektrisk kaffeapparat</i>	<i>380,-</i>

Levertingsstid: *for på bestilling*
Øvrige betingelser:
Spennings: volt
Watt: Mag. P.I. C. P.L. St. osv. *200*
(Hvis ikke oppgitt, leveres standard vannretter.)
Sted: dato *23/11-39*
Agentens underskrift: *Oskar A. Sælid*
Kjøperens underskrift:
Merknad: *Pluss forbeholdt de aksjonsnotiser og apparaters innvil betalingen av utlagt*

1000000 Elektriske Fabrikker, Sarpsborg, Oslo, 1939. Kundens kopi.

Sluttseddelen som viser at Rikard Sælid kjøpte en magasinkomfyr fra Sefa for kr 323,80 i 1939. Ideen til komfyren hadde broren Oskar hatt. Komfyren var slitesterk, for den var i bruk på Sælid fram til 1985.

Magasinkomfyren var Oskar A. Sælids idé. Her 1939-utgaven som Rikard Sælid kjøpte. To av Oskars barnebarn – Bjarne og Lise – står nærmest komfyren, flankert av ektefellene. Fra venstre Haldis og Bjarne Sælid, Lise og Willard Fosby. Foto: Øistein Bøe

verkstedet til Sarpsborg kommunale elektrisitetsverk.

Sælid samarbeidet med elverks-sjefen i Sarpsborg, Kr. Pettersen – eller Fossum som han kalte seg senere.

Einar Sælid forteller i sine nedtegninger om faren:

”Jeg husker godt at Fossum og far satt inne i storstua vår og så rett frem og bare tenkte. Så kunne der noteres eller tegnes litt på et ark på bordet. Ellers kunne de sitte til langt ut over natten. De hadde et veldig strev.”

I 1913 sto imidlertid første eksemplaret klart. Ideen ble patentert i flere land, og Oskar A. Sælids idé var også grunnlaget for at A/S Sarpsborgkomfyren (Sarpsborg Elektriske Fabrikker – Sefa) ble stiftet i 1915.

Allerede i 1918 var årsproduksjonen ved Sefa 330 komfyrer. Topp-tallet hadde bedriften i 1965 med 9.000 enheter.

For mer om komfyrbyen Sarpsborg henvises til artikkelen om Granat Apparatfabrikk i Inga 2007.

Klesrulle og skurekost

Muntlige overleveringer i familien vet å berette at Oskar A. Sælid var en hyppig gjest inne på Patentkontoret i Oslo. Formodentlig var han der også både med klesrulla og skurekosten.

Klesrulla var en fiffig innretning. Rulla var montert på et vanlig bord.

*Klesrulla som Oskar A. Sælid utviklet. Her er det Anne Lise Rogne som demonstrerer rulla til grandonkelen sin. Denne utgaven har kommet til Anne Lise via Lunde.
Foto: Øistein Bøe*

Etter bruk, kunne man slå klesrulla rundt – slik at sveiva og de to rullene kom under bordet. Når rulla ikke var i bruk, kunne man benytte den som et vanlig bord.

Et par eksemplarer av denne klesrulla finnes på museet i Varteig, og det er også utgaver av den i privat eie.

Skurekosten hadde Oskar klar til Østfold-utstillingen i Sarpsborg i 1930, der den ble vist fram. Ved et enkelt knep kunne skurekosten stå alene på gulvet, mens skurekluten ble vridd opp.

Som sagt, Oskar A. Sælid var en praktiker.

Mange verv

Ved siden av forretningsdriften, var Oskar svært aktiv både i kommunalt virke og i menighetsarbeid i Sarpsborg. Han satt en årrekke i både bystyre og formannskap for Venstre.

Han var også svært aktiv i kristent

Skulle vært ingeniør

– Far skulle vært ingeniør, sier Einar Sælid i sine nedtegninger om faren Oskar.

Etter endt folkeskole gikk Oskar A. Sælid amtskolen. Det var ikke anledning for vanlige folk den gang å kunne få mer skolegang.

– De økonomiske kår strakk ikke til. Med det talent som lå i far, skulle han være blitt ingeniør. Det lå i blodet på ham, skriver sønnen Einar, og minner om både farens tid i lensa og ideen til magasinkomfyren.

arbeid. Hans plass i kirkebenken sto sjelden tom en søndag formiddag, han var prestens medhjelper og han satt i menighetsrådet. En tid var han også kirkeverge i Sarpsborg.

Oskar var også formann i Bethania Indremisjon, og han var blant stifterne av yngresavdelingen der. Dessuten var han aktiv i Det Norske Misjonsselskap, og blant annet medlem av kretsstyret.

Han var også en særdeles habil skribent. Blant annet skrev han flere sanger og salmer, men disse er ikke offentliggjort.

Friluftsområder

I 1914 bygde han og svogeren Anton Kristiansen sommerhus i Sandvika i Skjeberg. Senere kjøpte han kjøpmann Saugstads villa som lå ved siden av.

Oskar var nok blant de første som tenkte på å sikre friområder for lokalbefolkningen. Sammen med tre andre – byfogd Didriksen og grossererne Klemsdahl og Lie – kjøpte han derfor hele strandområdet i Sandvika. Det ble siden solgt til Sarpsborg kommune.

Oskar A. Sælid døde lille julaften i 1930. Kona Elise døde 6. juli i 1943.

En mester på tømmerstokken

Petter Olsen på Veslehovden – en bror av Oskar A. Sælids far – var tydeligvis en mester til å balansere på tømmerstokkene.

I sin bok "Tømmerfløtningen i Glomma de siste hundre år" (1939), forteller Wilhelm Blakstad:

"Fløterne ved Furuholmen og Hvidsten lenser kappedes i 1860-årene om å være gjevst. De inngikk da veddemål herom med prøveoppvisning ved Opsund. Hver valgte sin beste mann som på en enkelt stokk med haken i hånd skulde vise sin dyktighet i å balansere når motparten fikk manøvrere stokken som den vilde uten å røre mannen. Hvidstenmannen gikk først til vanns. Så kom turen til Petter Lillehovden fra Furuholmen. Han danset på stokken som en akrobat hvordan man enn kantret den, så konkurrentene til slutt blev sinte og slo til ham så han falt. I hui og hast måtte de ta flukten av frykt for publikums truende holdning, mens Petter blev hyldet som seierherre."

Kjørna på Vestigærn – Varteigs eneste

Kjona – eller kjørna, om man vil – på gården til Terje Bergby er en av de få bevarte i sitt slag i Østfold, og definitivt den eneste i Varteig. Kjørna var viktig blant annet for å røke mat, tørke lin og som ledd i ølbryggingen.

Det var ofte tre ildhus på gården i gamle dager. Det var smia, brygge- og bakstehuset og kjørna. De lå atskilt fra den andre bebyggelsen på grunn av brannfaren.

Kjørna ble som regel bygd inntil en rett fjellvegg. Der var det lett å mure opp det store ildstedet som skulle til. Kjørna var alltid bygd i to etasjer, et fyrrom nede og et tørkerom oppe.

Kjørna hadde tre funksjoner. Det ble røkt fisk og kjøtt, tørket malt for ølbrygging, og tørket lin.

Røking av mat foregår i dag som det alltid har gjort, så det lar vi ligge. Det som vi skal skrive om her er forberedelse til ølbrygging og tørking og behandling av lin.

Lindyrking og røting

Lin ble dyrket her i landet på hver gård som hadde jord å avse til dette. I dag blir spinnelin i alt vesentlig

Ola Bergby har i alle år vært en trofast bidragsyter til årstidsskriftet Inga. På anmodning fra redaksjonskomiteen fullførte han i fjor høst en artikkel om kjørna på Bergby. Dessverre gikk Ola bort i februar, men med tillatelse fra familien bringer vi likevel artikkelen.   Fotograf: Øistein Bøe

dyrket i Øst-Europa og Asia, i mindre målestokk også i Danmark og Norge.

Lin bør såes på et åpent sted med lite ugress, og gjødsles med null kvelstoff.

Å røte lin vil si å få tredelen til å bli så røtten at den ved videre behandling skiller seg fra linet.

Røting ble gjort på to måter. Linet kunne legges i bekk eller tjern, eller at en lot det ligge på bakken – gjerne under snøen.

Det var varmesummen på de dager det lå til røting som avgjorde når det var røta ferdig. Med en temperatur på 18-20 grader i vannet, tar det ca. 15-20 dager til det er ferdig røtet.

Lin i kjørna

Så la oss se på behandling av lin i kjørna.

Det teppe som ligger i den lafta kista over ildstedet kalles håre. Håra var ofte laget av bustegarn. Slikt bustegarn var gjort av en blanding av hestetagl, kurompe og grisebust. Den håra som finnes i kjørna på Vestigærn (Bergby) er laget av

*Kjørna på Bergby Vestigærn er den eneste bevarte i Varteig. Dette bildet er tatt i forbindelse med historielagets høsttur fra Bergby i 2009. I døråpningen Solveig Rød, som guidet på kjørna.
Foto: Øistein Bøe.*

hestetagl.

Oppå håra ble malt og lin lagt til tørk, ved at en fyrte i underetasjen. Det å fyre kjørna krevde nøyaktighet og påpasselighet av den som gjorde det. Det kunne jo lett ta fyr i spilene under håra.

Når linet var tørket, gikk det til bråka. Der ble lintrådene og tredelene skilt fra hverandre ved at stenglene ble knust. Så gikk linet til

skakestolen. Der ble skakekniven kjemmet over linet mot skakestolen, slik at en fikk linet rent for tredeler.

Lin og stry

Nå skal linet hekles. Først på grovhekla og så på finhekla. På finhekla får en to kvaliteter, lin og stry.

Stry ble brukt til grovere arbeidsklær. Vi kjenner jo uttrykket "striskjorta og havrelefsa". Det fine linet ble jo som kjent brukt til mange ting, for eksempel duker, håndklær, kjoler og undertøy.

Botanikeren Carl von Linne døpte det blåblomstrete spinnelinet til *Linium Usitatissimum* – "den nyttigste planten".

I gamle dager sa man: "Lin i serk og skjorte, lin mot skrant og hoste."

Ølbrygging

Ideen til kjørna fikk nordmenn på vikingferd til England. Der fikk de smake øl av malt som var tørket

*Asmund Brenne og Kjell Lunde ved håra i tørkerommet i andre etasje på kjørna på Bergby.
Foto: Øistein Bøe.*

i kjørna, og det ga nysgjerrighet og mersmak.

Ølbryggingen foregikk på følgende måte: Først la de kornsekken i rennende vann. Kornet som ble benyttet var bygg. Når kornet så var gjennombløtt, ble det tatt opp i en såkalt maltbenk og plassert i et oppvarmet rom.

Når kornet begynte å spire, ble det stanset i groingen ved at det ble lagt på håra i kjørna for tørking.

Den varme- og røkutviklingen som gikk for seg i kjørna, ga det en spesielt god smak som de gamle menn likte svært godt.

Når en ser på de bøker som omhandler øl og ølbrygging, kan en i sannhet si at øl er kultur.

Flere kjørner

Den eneste kjørna som står igjen i Varteig, er på Bergby, gnr. 3051, bnr. 12.

Ellers har man rundt om i bygda forskjellige navn som tilsier at det har stått kjørner på mange gårder.

Vi har Kjørnemyra på Bergby søndre, gnr. 3050 bnr. 10, Kjørnehølet på Klemsdal, Kjørneåsen på Askersby og Kjørnemyra på Hasle.

Kjørna ble også benevnt som tørke eller tørkehus, og Ovaskogs har man eksempelvis Tørkebakken ved Bøsaga.

Etter at kjørna ble restaurert i 1982, ble Gøte Elieson invitert av Varteig Historielag for å fortelle og demonstrere dyrking og behandling av lin.

Fotograf og eier av bildene: Solveig Rød

En av de første oppgavene etter at Varteig Historielag ble stiftet i 1982, var dugnad på kjørna på Bergby. Her ser vi Ola og Terje Bergby som står på hver side av de sittende (fra høyre) Kjell Lunde, Jonny Kultorp, Solveig Rød og Dagny Kultorp. I døråpningen ses Dag Andersen (t.h.) og Tor Ragnar Lunde. Også senere er det gjort betydelige arbeider på kjørna, men da i eierens regi. Faksimile fra Sarpsborg Arbeiderblad.

En førjulsnatt på kjona

– Bestefar pratet om alt mulig, så jeg hadde ikke sjanse til å bli trett, skrev Georg T. Bø da han berettet om sin første ”nattevake” på kjona som seksåring.

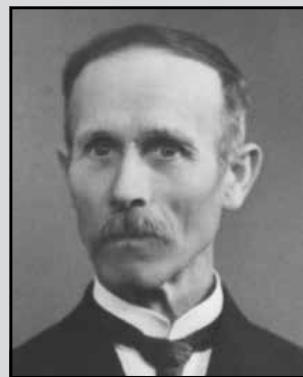
Midt på 1960-tallet gikk Nasjonalforeningen ut med en oppfordring til eldre mennesker om å skrive ned minner fra barne- og ungdomsårene. Bidragene resulterte i tolv bøker i serien ”I manns minne”.

Georg T. Bø (1877-1972) tok utfordringen, og skrev blant annet om juleforberedelser og ølbrygging på 1880-tallet. Deriblant malttørkingen på kjona, overvåket av hans farfar Peder Andersen Bøe (1819-1900):

”Det var bestefar som sto for tørkingen. Han visste hvordan det skulle tørkes, og jeg skulle selvfølgelig da være med bestefar på kjona. Ja, så ble det laget ferdig en del ved, for de fyrte med ved. Så tok far veden og maltsekken og kjørte til kjona. Nå var det ikke kjone hos oss, så vi måtte til en av naboene på Vesle-Bøe som hadde kjone.

Det var et langvarig arbeid å tørke maltet, jeg husker mor laget mat til oss, for vi skulle ikke gå fra maltet før det var ferdigtørket. Vi måtte passe på slik at det var jamn hete hele tiden, samtidig som det ikke måtte bli brent.

Bestefar og jeg gikk ved femtiden om kvelden og ved sekstiden om morgenen var maltet ferdig. Jeg syntes tiden hadde gått svært fort, for bestefar hadde vært jeger og fortalte meg da om alle revene han hadde fanget, om tiuren han hadde skutt og om gråbein som var så slem mot sauene i hans tid. Ja, kort sagt om alt mulig, så jeg hadde nok ikke sjanse til å bli trett.”

Georg T. Bø berettet om nattevaking på tjona som seksåring. Eier: Øistein Bøe.

Varteig kirke 150-årsjubilerter

Varteig kirke kunne i fjor feire 150 år. Hovedarrangementet var festgudstjenesten med påfølgende kirkekaffe første søndagen i advent. Under kirkekaffen i gymsalen framførte Ragnhild Brenne en prolog hun hadde skrevet i anledning jubileet. Vi bringer den her i sin helhet:

”Kirken den er et gammelt hus, står om enn tårnene faller.”

Noe falt dessverre i grus.

Nye kirker kommer til, innsatsen er stor,

Klokkene kimer og kaller – for å spre Guds ord.

Varteig kirke – ung – eller gammel av år.

Uansett alder – den er VÅR!

Varteig kirke er VÅR!

Vartinger elsker sin kirke – i gamle dager – som nå,

slik skal det være – slik skal den bestå.

Fra eldgammel tid - ca 1020 - fra gudehov til kirke - det var nok slik det var,

senere – kong Olav Haraldsson har tanken klar,

på Varteig gård, hos kongsmoren Inga kan der bygges.

Kirke ble bygd – historien fylles på,

men ildebrannen herjet – en dag kirken nedbrent lå.

På ny ble kirke ferdig – biskop Øystein bakom stod,

en stavkirke verdig – på samme grunn som nå.

”Velt alle dine veier og all din hjertesorg,

på han som har i eie den hele himlens borg.”

Slik synger vi – kanskje sang de gamle også slik,

”tidens tann” har sin pris – der er det ganske likt.

Kirken forfaller, reparasjon må til,

i 1631 ble taket og tårnet kledd med bek.

Gulvet var dårlig – for dårlig til benker,

Men med litt nytt blir det bedre – noen tenker,

fremst i kirken der kan man sitte, ellers ikke.

Men også denne kirken forringes og må bli revet.

I 1704 en ny langskipstrekirke blir hevet,

med 200 sitteplasser – helt utrolig.

Likner på en låve, men dog med et tårn,

på samme sted som dagens kirke står.

Varteig kirke sto ferdig i 1859, og kunne derfor feire 150-årsjubileum i 2009.
Foto: Øystein Bø

Årene går, slitasjen blir tydelig,
før 1750 blir den karakterisert som ”dens stand uforsvarlig”.

Krigene raser verden rundt, det blir stort behov for penger,
kirker må selges – kongen bestemmer.

Dermed blir det salg – i 1823 – til Borregaards Wærenskiold.
samt seks ganger til i salg – nå etter hvert i privat eie.
Inntil i 1857 – godkjent av Varteigs formenn – i kommunebestyrelsens saler:
Vedtak gjøres – Varteig kirke kjøpes – fem mot to stemmer – for 600 spesiedaler.

Kirken ble etter hvert for liten og i en elendig forfatning.
i Christianias stifts prestehistorie beskrevet slik:
”Varteig kirke en liten simpel trebygning beliggende 1 og $\frac{3}{4}$ mil fra Tune kirke,
gammel og brøstferdig hvorfor den blev nedtaget og ny oppført i dens sted.”
Dermed ble det bestemt – ny kirke – enstemmig beslutning.
I 1859 – 25. november – den nye kirken sto klar,
med opptil 400 sitteplasser – rikelig plass – til kvinne og kar.

”JA, helst jeg minnes deg som lys du står,
omkranst av løvede birke.”

Så var kirken der den skulle være,
men med tårnet fikk det briste eller bære.
Tårnet skulle flyttes.

I 1911 en ny omgang venter – tårnet ble flyttet,
innvendig ble kirken panelt, malt og dører byttet.
En lys og vennlig kirke – varm og god,
med nye ovner, galleri, orgel og klokker – ingen stod.
Nå var det velstand, i 1921 ble det lagt inn strøm,
så kom gavene til sin rett, blant annet lampene vi kjenner – de lyste som en drøm.

100-årsfest – med nyrestaurert kirke,
året er 1959 – de fikk det til å virke.

Så nye 50 år – til dagen i dag,
en kirke så vakker – den gjør oss glad.

”O – kom, kom, kom, kom – kom til den hvitmalte kirke,” synger vi. Sang de.
Folket sang, folket kom, tross lange og dårlige veier – det tok sin tid.
De trosset snø – de trosset ”tø”.
Vinteren kunne være kald – kirken også – da gjaldt det for presten å være kort,
”vinterprester” ble de kalt – høymessen var kanskje fort gjort?
Prestene – hvem var de, undres vi,

hvordan så de ut?

En liten titt i sakristi,
der møter vi både presten og hans fru!
Prestene var og er trofaste, menigheten likeså,
klokkene kaller – den gang – som nå.

Og – ordet ble sådd, Gud gav vekst,
velsignelse ble bedt nedover hver enkelt gjest.
”Herre – bevar og velsigne din aker, der du har plantet den himmelske sæd.
La ikke stormen som over den hager, bryte den spire som ennå er sped.”
En mektig sang, en mektig bønn.
”La det være våre tårers lønn.”

Kirken – hva har den betydd for oss
fra eldgammel tid og fram til i dag?
Kirken – vårt felles eie.
Kirken – dit kan vi komme i alle livets leie.
Kirken – tar imot oss alle, i glede og sorg.
Kirken – er der – for oss – med oss, Guds velsignelse over våre liv – vår åndelige borg

Prester har kommet og prester har gått, menigheten skal bestå,
noen ganger mange kirkegjengere – andre ganger få.
Orgelbrus og salmesang, vi løftes opp så mang en gang.
Kirken er mer enn kirkebygget,
der inne føler vi oss velkomne og trygge.

”Guds ord er vårt arvegods, det våre barns skal være.”
Så går vi i glede ut, tar ordet med,
velsignet av Gud, til tjeneste et sted,
blant voksne og barn – å få bringe Guds fred.
”Vi kan vel plante og vanne og streve,
veksten gir DU med din skapende ånd.”

Kjære menighet:
La oss lytte, la oss be,
la oss synge og le,
la oss bli velsignet ved nattverdbord.
”La oss bli i himlen sammen,
vi som var det her på jord.”

Hilser og gratulerer oss alle med jubileet.
”Så signe då Gud den gode såd,
Til groren ein gong er mogen.”

29. november 2009
Ragnhild Brenne

*Ragnhild Brenne som
har forfattet prologen
til kirkejubileet.
Fotograf: Øistein Bøe*

Varteig skoles musikkorps 40 år

Korpsmusikk har lange tradisjoner i Varteig. Allerede i 1896 ble Varteig hornmusikk stiftet, slik at det er en lang og stolt tradisjon som dagens skolekorps bærer videre.

En av de første dirigentene i Varteig hornmusikk var Olaves Brusevold (1872-1961). Han ble født på Brusevold søndre, men bosatte seg senere i Sarpsborg. Olaves Brusevold var organist, komponist, kordirigent og aktivt med i flere musikkforeninger både i Varteig og i Sarpsborg.

Varteig skoles musikkorps spilte et av Brusevolds stykker, "17. mai - 1908" på sin jubileumskonserter i Varteig, lørdag 10. april i år.

Tilblivelsen

"År 1969 den 16. oktober ble det på foreldrelagsmøtet reist følgende, under sak 4: "Skal det startes et skolekorps? Hvordan skal det ledes og finansieres?"

Dette ble behandlet og følgende konklusjon ble gitt.

Skolekorps ble diskutert. Det ble nedsatt en komite for å klargjøre spørsmålet om kjøp av brukte uniformer, brukte instrumenter og hvor meget det ville koste å drive korpset.

Komiteen består av: Ingeborg Klemsdal, Karen Johansen, Arne Skaar og som formann Martin Lunde."

Slik åpner den første protokollen for Varteig skoles musikkorps – VSM. Det var Martin Lunde, for-

mann i oppstartkomiteen, senere interimsstyret og videre den første formannen (1970-72) i VSM, som førte pennen.

Den 5. november 1969 holdt den nyoppnevnte komiteen sitt første møte. Til møtet ble John Myrås bedt inn som representant for "Ekko", det rådende hornorkesteret i Varteig, stiftet i 1922. Myrås ble spurt om hans korps var interessert i å hjelpe til ved opprettelsen av et skolekorps. Han stilte seg positiv, idet de så for seg en rekruttering til Ekko på sikt og han skulle høre med sine medmusikanter om de eventuelt kunne stille som "hjelpEinstuktører". Myrås understreket videre betydningen av et grundig teorikurs med notelære før barna begynte å spille på instrumenter, samt en inndeling i mindre grupper under innlæringen. Deretter ble det vedtatt å sende en henvendelse til alle foreldre i Varteig med barn i den 9-årige skolen, for å klarlegge hvor mange deltagere man kunne regne med.

Videre skulle komiteen kartlegge om det fantes brukte instrumenter som korpset eventuelt kunne disponere. Ingeborg Klemsdal orienterte om hvilke instrumenter mødregruppa fra "Klang" var i besittelse av. Klang var et hornorkester med base på Ise, men med mange medlemmer

også fra Varteig. Ved møtets slutt ble komiteen enig om å komme tilbake til den økonomiske siden av saken og en eventuell overdragelse av brukte uniformer etter Sarpsborg guttemusikkorps, når svarene fra foreldrene forelå.

Den 15. november 1969 gikk det ut et brev til foreldrene ved Varteig skole med informasjon om skolekorpssaken og en svarslipp som skulle innleveres til skolen. Her skulle foreldrene svare på om man var for eller imot oppstart av skolekorps. Så skulle man skrive på slippen hvilket av sine barn man kunne tenkes å melde inn i korpset og om man kjente til noen som hadde instrument som kunne overføres til korpset.

Den 16. januar 1970 avholdt komiteen neste møte med følgende ekstra innkalt: John Myrås, Harald Bøe og Arne Bøe fra Ekko og Edle

Mellingsæter og Knut Bøe fra Varteig skole.

Formannen redegjorde for resultatet av henvendelsen til foreldrene: Noen få var imot, men de øvrige gav uttrykk for en positiv innstilling. – Et av de negative svarene lød som følger: *"Er ikke interessert. Nok bråk fra før"*

Sekretæren kunne ellers opplyse om at 50 barn var interessepåmeldt: 19 barn fra Østaskogs, 19 barn fra Ovaskogs og 12 barn fra Neaskogs. Komiteen ga uttrykk for at de var meget godt fornøyd med både oppslutning og den kretsvisе fordelingen.

Representantene fra Ekko og fra skolen stilte seg positive til å stille som hjelpelærere og samtlige var enige om at det skulle ansettes en lønnet dirigent.

"Følgende besetning ble foreslått: 6 klarinetter, 2 fløyter, 4 kornetter,

De første medlemmene

Her er de som ble meldt inn i korpset i september 1970:

<i>Andersen, Kjell Einar</i>	<i>Bøe, Per Ivar</i>	<i>Johansen, Anita</i>
<i>Antonsen, Arne Egil</i>	<i>Engebråthen, Kai Erik</i>	<i>Johansen, Wenche Irene</i>
<i>Antonsen, Boe Andre</i>	<i>Espenes, Roy Roger</i>	<i>Klemsdal, John Morten</i>
<i>Belsby, Kjell Arne</i>	<i>Gressum, Gard</i>	<i>Klemsdal, Per Olaf</i>
<i>Belsby, Laila Anette</i>	<i>Gressum, Johnny</i>	<i>Kullerud, Kåre</i>
<i>Bergerud, Grete</i>	<i>Gressum, Morten</i>	<i>Larsen, Ole Martin</i>
<i>Bergerud, Tor Øistein</i>	<i>Gressum, Ragnar</i>	<i>Lund, Tore</i>
<i>Bergerud, Vidar Henning</i>	<i>Gressum, Reidar</i>	<i>Lunde, Kai Martin</i>
<i>Bergli, Solbjørg</i>	<i>Gressum, Åge</i>	<i>Nordve, Mariann</i>
<i>Borgen, Carl Herman</i>	<i>Grønli, Irene</i>	<i>Nordve, Nils</i>
<i>Brenne, Anne</i>	<i>Hansen, Anita Iren</i>	<i>Onerva, Jens Ilmari</i>
<i>Brenne, Elsie Anita</i>	<i>Hansen, Jane</i>	<i>Onerva, Laila</i>
<i>Brenne, Kari</i>	<i>Hansen, Kirsten</i>	<i>Simensen, Torill</i>
<i>Brusevold, Hilde Kristin</i>	<i>Hansen, Sten Åge</i>	<i>Sikkeland, Anna Marie</i>
<i>Brusevold, Johanne</i>	<i>Hasselgren, Tore Cato</i>	<i>Skaar, Eli Kristin</i>
<i>Brusevold, Ole Johannes</i>	<i>Jensen, Hans</i>	<i>Skaar, Unni</i>
<i>Bråthen, Kirsten</i>	<i>Johannessen, Ove</i>	<i>Skår, Eli</i>
<i>Bråthen, Solbjørg</i>	<i>Johannessen, Tove</i>	<i>Svartedal, Solbjørg</i>
<i>Bøe, Gerhard</i>		<i>Wold, Runar</i>

Varteig skoles musikkorps optrådte for første gang allerede på 17.mai-arrangementet i Varteig i 1971. Her spiller de utenfor Kommunelokalet i Varteig "til stor applaus", som det står i protokollen. Dirigent er Per Lynås. Fotograf: Ukjent. Eier: Mia Sikkeland

2 trompeter, 3 althorn, 6 tenorer, 2 basser, 3 trommer.”

Det ble vedtatt at barna skulle betale kr 50 når de fikk utlånt et instrument og at hver husstand skulle betale en årskontingent på kr 10. Komiteen anslo at korpset trengte kr 25.000 til instrumentkjøp og regnet med et årlig budsjett på ca kr 10.000, iberegnet kr 2.000 til dirigentlønn. De tok ikke med utgifter til uniformer, da de på dette tidspunktet ikke ville strekke seg lenger enn til kjøp av luer. Tilslutt anbefalte komiteen at styret i foreldrelaget, hvis de gikk inn for å opprette et skolekorps, utnevnte et interimsstyre bestående av representanter fra Ekko og foreldrelaget med flere.

Fredag 23. januar 1970 avholdt foreldrelaget ved Varteig skole årsmøte. Martin Lunde redegjorde for skolekorpskomiteens arbeid og det ble besluttet å innkalle til et møte med foreldre, representanter for kommunen, lærerne ved Varteig skole, Ekko, damegruppa i Ekko og en representant fra Norsk

Musikkorps landsforbund, NMF.

Den 12. februar 1970 ble dette møtet avholdt med over nevnte til stede, med det formål å komme i gang med skolekorps. Asbjørn Nygård fra NMF, Østfold krets, orienterte om tidligere erfaringer med å starte opp skolekorps. Møtet utnevnte så et *interimsstyre*.

Interimsstyre og mødregruppe

Den 6. mars 1970 avholdt det nyopprettede interimsstyret sitt første styremøte hvor følgende saker ble behandlet: Konstituering av styret, vedtak om oppstart av skolekorps, vedtekter etter mønsterlover fra NMF og igangsetting av notekurs, plan for finansiering og oppnevning av en mødregruppe med ansvar for å skaffe tilveie likvide midler og ansettelse av dirigent.

Interimsstyret besto av følgende: Fra foreldrene – Martin Lunde (formann), Arne Skaar (tillits- og ordensmann), Ingeborg Klemsdal (formann i styret for mødregruppa). Fra lærerne – Karen W. Johansen (kasserer), Edle Mellingsæter og

Dirigenter

Faste dirigenter med musikalsk ansvar har vært:

1970 – 1972	Per Lynås	1994 – 1995	Lise Klemsdal/ Terje Aldar
1971 – 1972	Trond Brenne		
1972 – 1977	Kjell Gaustad / Sterkerud	1995 – 1999	Loyd H. Bodum
1977 – 1981	Karl Jørgen Sikkeland	1999 – 2003	Torgeir Solbrekke
1981 – 1988	Ragnar Jacobsen	2003 –	Jan Bunes
1988 – 1994	Ingar Back	2008 –	Jan Bunes/ Iver Vatvedt

Trond Brenne

Fotograf: Anne Sikkeland

Eier: Mia Sikkeland

Torgeir Solbrekke

Jan Bunes

Iver Vatvedt

Fotograf og eier av bildene: Helge Bergby

Knut Bøe (nestformann). Fra Ekko – Arne Bøe (sekretær) og Harald Bøe (tillits- og ordensmann).

Styret i mødregruppa besto av følgende: Ingeborg Klemsdal (formann), Gullborg Bergli (nestformann), Edel Gressum (sekretær), Astrid Gressløs (kasserer), Gunhild Belsby, Ingeborg Kullerud, Randi Skaar og Signe Karlsen (styremedlemmer). Ellers var de fleste korpssmødrene involvert i det praktiske arbeidet. Noe av det første de gjorde etter at det var innkjøpt brukte uniformer etter Sarpsborg guttekorps, var å sy hvite foldeskjørt og hvite båtluer til hele korpset.

Som dirigent ble Per Lynås ansatt. Lønn skulle fastsettes senere etter overenskomst og det skulle opprettes kontrakt.

Som instruktører ble Knut Bøe, Edle Mellingsæter, Harald Bøe og

Arne Bøe ansatt.

Den 23. mars 1970 sendte interimstyret et brev til Varteig skolestyre hvor de redegjorde for korpssaken så langt. De mente videre at de så det som realistisk å starte opp i inneværende år.

Den 13. april 1970 mottok interimstyret en særutskrift av møteprotokollen for Varteig skolestyre. Skoleinspektør Eiliv Løvhaug bevitnet rett utskrift: "Skolestyrets vedtak: Skolestyret ser med velvilje på starting av skolekorps. Det er et positivt tiltak som gis den beste anbefaling."

Den 9. mars sendte formann i foreldrelaget John N. Karlsen og formann i interimsstyret to søknader til Varteig Sparebank: En om støtte/gave til oppstart av skolekorps, samt en søknad om lån på kr 25.000. I svaret fra banken 10. mars 1970, ble

lånet innvilget under forutsetning av at Varteig kommune stilte som garantist. 15. juni 1970 ble det bevilget en gave fra banken på kr 500.

Den 29. april ble det på interimstyremøtet vedtatt navn på korpset: *Varteig skoles musikkorps*. Det ble også bestemt at opplæring skulle starte ved skoleårets begynnelse, høsten 1970. Videre ble det 12. juni sendt søknad til Varteig kommune om kommunal garanti for lånet i Varteig sparebank. Et arbeidsutvalg ble gitt i oppdrag å undersøke priser og innhente tilbud på innkjøp av instrumenter, bl.a. fra Fredrikstad musikkhandel. Tilslutt ble det vedtatt en foreløpig årsgodtgjørelse til dirigent på kr 1.500. Dirigenten selv anså det ikke nødvendig å opprette noen kontrakt...

Den 5. mai 1970 søkte interimstyret Varteig skole om korpsets mødregruppe kunne få avholde sine møter, vederlagsfritt på skolen. Det ble i tillegg søkt om å få låne lokaler for å holde notekurs for skolekorpset med påfølgende musikkøvelser fra høsten av. I svaret fra skolen ble søknaden innvilget.

Fra møtet den 10. juni 1970 kalte interimstyret seg *arbeidsutvalg*.

Den 25. juni 1970 vedtok formannskapet enstemmig at det skulle gis kommunal garanti for lånet i Varteig sparebank. Svaret er ført i pennen av sekretær Hans O. Stamsås.

Den 29. juni 1970 ble det holdt møte i arbeidsutvalget. Utvalget ble enige om å sende ut et skriv til alle foreldre om "*Offisiell start av Varteig skoles musikkorps*" med et møte for

alle, onsdag 2. september kl 19.00.

Offisiell oppstart av VSM

Det offisielle oppstartmøtet fant sted på Varteig skole 2. september 1970. Det ble åpnet med andakt ved Knut Bøe. Videre redgjorde formann Martin Lunde for det arbeid som styret hadde gjort. Så informerte Richard Brenne, leder for Sarpsborg guttemusikk, for det arbeidet som ble gjort i hans korps, både økonomisk og organisatorisk. Mødregruppas leder gjorde klart at de var klare til å gå inn i arbeidet. Det ble så avholdt skriftlig avstemning. Av 21 frammøtte stemte 19 for start, mens 2 avholdt seg fra å stemme. Man ble enige om at korpsets styre skulle bestå av 1 valgt representant fra mødregruppa, 1 representant fra Ekko, 1 representant for lærerne og 4 representanter fra foreldrene. Arbeidsutvalget ble gitt i oppdrag å sitte som styre til det første årsmøtet. Martin Lunde, Kjell Borgen og Karen Johansen ble oppnevnt til å utarbeide lover for korpset. Tidspunkt for årsmøte ble satt til september hvert år. Kontingent ble fastsatt til kr 5 pr mnd mens kontingent for foreldrelager ble fastsatt til kr 10 pr år.

I september sendte styret ut informasjon til alle foreldre om at de som ønsket å bli med i korpset måtte møte på skolen fredag 11. september kl 17.30. Man skulle ikke ha med instrument og det var ønskelig at flest mulig foreldre møtte opp den første dagen! Korpsets øvelser skulle finne sted på Varteig skole

hver fredag fra kl 17.30 – 18.30. Mødregruppa skulle ha faste møter på skolen hver siste mandag i hver måned.

Det ble laget en kontrakt med bestemmelser, ansvar og plikter som fulgte med det å være medlem i skolekorpset. Kontrakten skulle leses, godkjennes og underskrives!

Den 16. september sendte korpssekretæren Karen W. Johansen ut et informasjonsbrev til alle foreldrene om at 50 barn nå var innmeldt i korpset. Det ble videre informert om at kontingenten på kr 5 pr mnd kunne betales til henne på øvelsen den første fredagen i hver måned og at det ikke skulle betales kontingent for juni og juli.

Den 2. desember 1970 ble det søkt om forsikring av instrumenter hos Borg Brannkasse.

Den 9. desember fattet styret i VSM vedtak om opprettelse av en Velferd- og Finanskomite. Denne besto av: Ragnhild Brenne (formann), Gunvor Johansen, Oddmund Engebråten, Odd Johansen, Arne Espenes og Kjell Borgen (styremedlemmer).

Den første årsberetningen

I den første årsberetningen for det 1. driftsåret fortelles det at korpset hadde spilt offentlig to ganger: På 17. mai og på Bygdedagen, ” – og begge ganger høstet stor applaus”.

I november ble følgende instruktører ansatt: Ivar Jansen for trommer, Einar Gabestad for fløyter (30 kr pr uke), Trond Brenne for klarinetter (150 kr pr mnd), Edle Rogndalen for tenorer, Arne Skaar og Arne Bøe for kornetter, dirigent Lynås for althorn, bass og storetromme og Knut Bøe og Harald Bøe for blokkfløyter.

Det første årsmøtet ble holdt 27. september 1971. Styret hadde hatt fem styremøter og fått følgende pengegaver: Varteig kommune kr 5.000, Varteig Sparebank kr 500, Sarpsborg Sparebank kr 300, Bensinhandlerne i Sarpsborgdistriktet kr 500, Telegrafverket for distribuering av kataloger kr 837. Korpset hadde også mottatt en sølvfløyte fra en anonym giver. Årsmelding og regnskap ble enstemmig vedtatt.

Korpsledere

Korpset har hatt følgende administrative ledere siden starten:

1970 – 1972	Martin Lunde	1988 – 1993	Ole H. Løken
1972 – 1973	Unni Skaar	1993 – 1994	Arne K. Næss/Ole Ø. Moen
1973 – 1974	Arne Bøe	1994 – 1996	Ingen valgt formann
1974 – 1976	Øivind Wold	1996 – 1997	Trond Matysiak
1976 – 1978	Bjørge W. Winsvold	1997 – 1998	Jon Nordvik
1978 – 1980	Dag Cranner	1998 – 2000	Rune Holmen
1980 – 1981	Vidar Wrangen	2000 – 2007	Heidi Skute Bråten
1981 – 1984	Kjell Lassen	2007 – 2008	Randi K. Matysiak
1984 – 1986	Egil Sulusnes	2008 – 2009	Reidun Langsholt
1986 – 1987	Reidar Jacobsen	2009 –	Geir Pettersen
1987 – 1988	Egil Sulusnes		

Korpset avfotografert i forbindelse med sitt 25-årsjubileum:

1. rekke fra v: Linda Therese Slang, Eivind Godman, Elisabeth Uppstrøm Wold, Tonje Bøe, Linda Uppstrøm Wold (med tuba).

2. rekke fra v.: Malin Hansen (mer fløyte), Renate Matysiak, Therese Løken, Sveinung Belsby, Kim Andre Karlsen (med bekken), Vibeke Lunde, Maria Midtjell Langeid og Stine Bøe (med baryton).

3. rekke fra v.: Bente Bergerud, Marius Ringsrud, Linda Nordvik, Cicilie Løken, Sølvi Ringsrud, Torun Hegg, Bjørn Håvard Johansen (med stortromme) og Irene Hegg (med blått skjørt).

4. rekke fra v.: Line Sulusnes (tamburmajor), Runar Aarum, Gjermund Brenne, Tormod Aarum, Kristian Knoff Ness, Tor Jarand Olsen og Vegard Olsen.

*Bak fra v.: Solfrid Aarum (med flagg), Kåre Lunde (med fane) og Eva Olsen (med flagg)
Fotograf: Øistein Bøe.*

Eier av fotografi: Varteig skole

Uniformer

Skolekorpsets første uniformer ble kjøpt brukt etter Sarpsborg guttekorps. Kasserer i den første mødregruppa, Astrid Gressløs, forteller at de skaffet seg mønster og satt og sydde hvite foldeskjørt til jentene, samt hvite båtluer til hele korpset på de møtene som de hadde på den siste mandagen i hver måned.

I 1975 stilte korpset i grå uniformer på musikkturen til Kongsberg. Disse var kjøpt brukt fra et korps i

Oslodistriktet.

I 1978 sydde mødregruppa røde omslags-skjørt til de nye uniformene, noe som betyr at dagens uniform allerede da var på plass. Luene var ensfarget marineblå beret.

I 1984 ble de tidligere røde høyhalsede genserne byttet ut med hvite skjorter og slips, samt at man bare brukte kortermet skjorte (med korpsslogo på ermet) til sommerbruk. Aspirantene hadde rød cape over skjorta og de hvite båtlueene fra den første uniformen, mens

hovedkorpset fortsatt hadde blå beret. Samme år fikk korpset sin første tamburmajor, med helrød drakt og hvite støvletter.

Senere ble de blå beretene byttet ut med båtluer i rødt og marineblått med gule kanter. Alle musikantene går i dag med bukser. Tamburmajoren har opptrådt i blått med høy, hvit hatt og hvite støvletter. Aspirantene går i dag i røde bukser, hvit skjorte og slips, korpsveske, hvite hansker og en mørk blå collegegenser med korpsets logo på. Når de blir med i juniorkorpset, så får de full uniform.

Uniformene til skolekorpset er gamle og slitte og i flere år er det er ikke kjøpt noe annet nytt enn røde bukser og en og annen jakke. Behovet for å investere i ny uniformspark er stor, men stram økonomi og en til tider laber interesse for økonomisk støtte har ikke gjort dette mulig. Trøsten er at når korpset er ute på oppdrag i full uniform, så ser de bra ut på avstand!

Når korpset er ute på mer uformelle oppdrag bruker de en rød

collegegenser med korpsets logo i svart. I forbindelse med samarbeidet med Sandbakken er det innkjøpt en rød vindjakke, siden de to korpsets uniformer er så ulike.

Jubileer

Det første jubileet som Varteig skoles musikkorps feiret, var 5-års jubileum i 1975.

I 1980 den 20. – 22. juni, var korpset vertskap for Distriktsstevnet i Østfold, i anledning sitt 10-årsjubileum. Korpsstevnet på lørdagen var ett innslag i en tredagers musikkfest: *Varteig – dagene – 80*. På fredag var det viseaften med Stein Ove Berg på Skytterhuset, Hasle og det ble arrangert diskotek på Varden, Ise. På lørdag var det korpsstevne, musikalsk barnetime og utendørs gammeldans-fest på fotballbanen i Varteig om kvelden. På søndag ble de tre dagene avsluttet med en kirkekoncert.

I 1990, lørdag 8. september avholdt korpset jubileumsstevne i Varteig. Her var ikke mindre en 8 lokale korps påmeldt. I tillegg markerte korpset jubileet med en

Korpset spilte i flere år revelje enten på Hasle eller Ise. Denne tradisjonen ønsker man å få til igjen. Her marsjerer korpset på Hasle, 17. mai 2004. Fotograf og eier: Helge Bergby

konsert den 4. november og deltok samme år på Hamarfestivalen.

I 1995 var det 25-årsjubileum. Da fikk Anne Sofie Bergerud, lærer på Varteig skole, i oppdrag å designe en jubileumsmedalje.

I 2000 hadde korpset 30-års jubileum og på stiftelsesdagen 2. september, ble det pånytt avholdt jubileumsstevne i Varteig. Her var det bl.a. velkomst- hilsen ved ordfører Engsmyr, innmarsj, oppvisning ved Kong Fredrik den 4. Tamburavdeling AF 1704 fra Gamlebyen, særnumre og avsluttende fellesnummer. Det var 7 lokale korps som deltok på arrangementet i tillegg til VSM selv. Anne Sofie Bergerud fikk på nytt i oppdrag å designe en jubileumsmedalje.

I 2005 hadde korpset 35-årsjubileum. Dette ble markert med jubileumskonsert på MIA i Sarpsborg. Så var det tur til Musikkfestivalen i Göteborg 26. – 29. juni. Korpset ble også fotografert i anledning jubileet og dette ble brukt på det årets 17. mai-program i Varteig.

Årets jubileum har blitt markert med jubileumskonsert som gikk av stabelen lørdag 10. april i gymsalen på Varteig skole med ca 150 tilhørere. En av overraskelsene etter konserten var overrekkelse av penger etter musikkorpset Ekko. Ekko ble stiftet i 1922 og var aktive til ut på 2000-tallet. De siste årene har driften ligget nede og det var Ole Rogndalen som på vegne av

*Forside til program, Jubileumskonsert 2010
Program, billett og jubileumsberetning i ett.
Brukt til jubileumskonserten i gymsalen.
Formgiver og forfatter: Wigdis Bergby*

de siste medlemmene overrakte de resterende pengene som en gave til skolekorpset. Man kan da på en måte se ringen som sluttet, siden Ekko var en av de kreftene som sto bak korpsets opprettelse i 1970.

I anledning sitt 40-årsjubileum fikk VSM gaver fra følgende: Varteig Bygdekvinneleg, Varteig Rør, Skjeberg Lions, Sarpsborg kommune, Sandbakken skolekorps, Varteig skole og fam Ellen Lunde. Sistnevnte familie har i tre generasjoner støttet korpset. Først Martin Lunde, som en av ildsjelene bak skolekorpsets oppstart, korpsleder og korpsfar. Så Lars Lunde, først som muskant og senere som korpsfar, men sist og ikke minst som mangeårig støttespiller både økonomisk og praktisk, samt en årlig kilde til dugnadsinntekter for korpset via Sarpsborg Park og Anlegg. Hans datter Julie Valleraune

representerer tredje generasjon. Hun var inntil i fjor både fløytist og instruktør i korpset.

Skolekorpsets jubileumsfeiring fortsetter med tur til Århus i Danmark. I den anledning inviteres det samarbeidende korpset Sandbakken skolekorps med. Videre skal korpset delta i NM for skolekorps janitsjar i Larvik, lørdag 19. juni og avslutter sesongen med å spille på Bygdedagen i Varteig den 20. juni.

Skolekorpset i jubileumsåret

I jubileumsåret har korpset bak seg et snart toårig samarbeid med Sandbakken skolekorps. Dette kom

i stand som en følge av et synkende medlemstall som igjen gjorde at korpset ikke lenger var spillbart, det var ”hull” i besetningen og flere instrumentgrupper var ubemannet. Sandbakken skolekorps befant seg i samme situasjon, men de manglet instrumentbesetning der vi hadde.

Etter 17. mai 2008 inngikk de to korpsetene et samarbeid som så langt har båret frukter i form av gode mesterskaps plasseringer: Andre plass under Østfoldmesterskapets 2. divisjon i 2008 og første plass i 2009, samt første plass i 1. divisjon i år!! Så fikk korpsetene en fjerde plass i Norgesmesterskapets 2. divisjon

Korpset i jubileumsåret. Bildet er tatt på Varteig skole før en øvelse høsten 2009. Junior- og hovedkorps har på seg sine røde korpsgensere. Aspirantene har med seg instrumentene sine.

1. rekke fra venstre: Hanne Skute, Rikka Kampenes, Stine Seljehammer, Mia Arntsen, Nora Karlsen Wennsten, Lars Filip Forsberg Wisur, Eskil Skute og Kristoffer Bek.

2. rekke fra venstre: Viktor Stubberud, Ole Martin Strømnes, Marte Bergsland, Kaja Sofie Tveit Wallin (sluttet), Cecilie Johnsen Ryen, Aurora Kampenes, Anders Hansen, Joakim Engkvist Svendsen, Amalie Olsen og Andreas Glosli Henriksen.

3. rekke fra venstre: Signe Andreassen, Anna Emilie Klemsdal, Camilla Winsvold, Frøydis Dalen, Amalie Matysiak Pettersen, Ida Sofie Aarum Hansen, Lina Skute Bråten, Camilla Johnsen Ryen, Anniken Bergsland, Eirin Øby og Ida Martine Martinsen (sluttet). Ikke tilstede: Eline Bergby, Ida Skute Bråten, Sarah Pedersen og Mathilde Winsvold. Fotograf og eier: Helge Bergby

Korpsånd i arv

En av deltagerne i veterankorpset, Per Olaf Klemsdal får stå som representant for at korpsånden går i arv. Hans mor Ingeborg Klemsdal var en av de drivende kreftene for å opprette skolekorps og aktiv i mødregruppa. Per Olaf er tidligere korpsmedlem, korpsfar, nåværende kasserer og vår faste fanebærer. Hans datter Anna Emilie Klemsdal er aktiv musikant og spiller fløyte i skolekorpset nå.

*T.v. Ingeborg Klemsdal
Fotograf : Ukjent
Eier: Per Olaf Klemsdal*

*I. m. Per Olaf Klemsdal
Fotograf og eier: Helge
Bergby*

*T.h. Anna Emilie
Klemsdal.
Fotograf og eier: Helge
Bergby*

for skolekorps janitsjar i 2008, det var da forøvrig første gang Varteig deltok i denne konkurransen. I 2009 ble de samarbeidende korpserne norgesmestere i samme divisjon og det var stolte musikanter som kom hjem fra NM i Sandefjord og ble hyllet på Byggedagen i Varteig.

Styret i jubileumsåret består av: *Geir Pettersen leder, Solbjørg Kampenes, Kathe Bergsland, Per Olaf Klemsdal, Elisabeth Aarum, Gry Lene Dalen, Mette Bergsland og Monika Engkvist.*

Varteig skoles musikkorps har i sitt 40. driftsår, følgende antall medlemmer: 12 medlemmer i hovedkorpset, 5 i juniorkorpset og 14 i aspirantkorpset.

Veterankorps

Mange gamle korpsmedlemmer har hjerter som aldri slutter å banke for messing, trommer og treblåsere. Elsie Brenne, som var

med i korpset da det startet i 1970, tok våren 2009 kontakt med korpset for å melde sin interesse for å starte "prosjekt-Veterankorps". Med sin lokalkunnskap om sambygdinger og med gamle medlemslister til hjelp, dro hun i gang et passe stort ensemble bestående av tidligere medlemmer fra Varteig skoles musikkorps og noen ekstra støttespillere. Korpsets nåværende materialforvalter Elisabeth Aarum sørget for instrumenter og skaffet noter. Disse mer eller mindre rustne lungene satte så i gang med øvelser rett over nyttår.

På jubileumskonserteren i april spilte disse "veteranene" til stor jubel fra publikum, repertoar fra skolekorpsets første tid. Dirigent på jubileumskonserteren var Trond Brenne. Han fungerte som instruktør og dirigent parallelt med Per Lynås fram til han flyttet til Hamar høsten 1972.

Aspirantøvelse på Varteig skole i 2009. Med ryggen til og lilla hårpynt: Rikke Kampenes, t. v. for henne Nora Karlsen Wennsten, så Hanne Skute, Amalie Olsen, Stine Seljehammer, Mia Arntsen, Ole Martin Strømnes, Viktor Stubberud, instruktør Line Skute Bråten, Andreas Glosli Henriksen, Lars Filip Forsberg Wisur og Joakim Engkvist Svendsen. Fotograf: Helge Bergby

Aspiranter

Skolekorps er alltid avhengig av en god rekruttering. Medlemstallet i korpset har gått opp og ned. I løpet av sitt 40 årige liv har nedleggingsspøkelset eller sammen slåing av korps vært temaer for diskusjon med jevne mellomrom. Det har vært prøvd ut forskjellige modeller, bl.a. et felles aspirantkorps med andre korps i kommunen. Det fungerte dårlig da alle øvelser foregikk i Sarpsborg og vår lille gruppe forsvant i mengden. Dette forsøket førte til at vi mistet nesten alle aspirantene det året. Siden har vi valgt å satse på den lokale tilhørigheten ved å legge aspirantøvelsen tilbake til Varteig skole.

De to siste årene har korpset vært så heldig å få bortimot 20 nye medlemmer, fordelt på aspirant- og juniorkorpsene. Dette er en herlig gjeng med positive og spilleglade unger og et lovende tilskudd for å opprettholde et eget korps i Varteig.

Korpsdrift

Det koster å drive korps. Korpsets

inntekter kommer fra kommunale tilskudd som det må søkes om hvert halvår, tilskudd fra bingodrift, overskudd fra lotterier og konserter, dugnader og gaver.

Nå har det å være med i korps fått den uheldig myten hengende ved seg at det er en enorm mengde dugnad å være med på. Sannheten er at det ikke er noe mer enn med andre aktiviteter ungene er med på. De siste årene har korpsforeldre vært på farten hver vår for å selge jord og kalk på dørene og så avholdes et loppemarked på høsten.

Varteig skoles musikkorps har lagt seg på en lav-kostnads-linje. Det vil si at vi ønsker at mesteparten av pengene skal tilbake til ungene ved at vi alltid dekker deler av kostnadene på turer og deltagelse i mesterskap. Vi betaler instruksjon hos instruktør eller elevplass på Sarpsborg kommunale kulturskole t.o.m. syvende klasse. Vi tar ikke leie for instrument, noter eller uniform.

Korpset prioriterer det å være synlige i nærmiljøet og gi unger i Varteig et musikalsk fritidstilbud i trygge omgivelser. Vi har ved flere

anledninger samarbeidet med skolen om prosjekter og forestillinger.

Korpset drives av et styre som består av: Administrativ leder, korpsleder, sekretær, kasserer, materialforvalter, to aspirant- og juniorleder og en vararepresentant.

I tillegg er det en foreldregruppe bestående av seks til åtte personer. Disse har ansvar for uniformer, servering på seminarer og konserter, lotterier og loppemarked mm. På

denne måten fordeles det praktiske arbeidet, slik at ikke alt faller på leder og styre.

Kilder: Varteigboka, protokoller fra VSM, jubileumstidsskrift fra 2000 og 2010, Inger Marie Brenne, Anne Sikkeland, Astrid Gressløs, Per Olaf Klemsdal, Mia Sikkeland, Elsie Brenne, Kjell Sterkerud, Trond Brenne, Elisabeth Aarum, Lilian Gressløs og Kai Engebråten og andre korpsmedlemmer i Varteig.

Morsomme korpshistorier

I forbindelse med jubileumsberetningen som ble skrevet til korpsets jubileumskonsert ble tidligere medlemmer i VSM om de husket noen episoder fra tiden som korpsmusikant? Under følger noen av svarene:

PÅ TO HJUL I SVINGENE:

Mia Sikkeland spilte kornett i VSM og var med fra starten i 1970. Som flere andre i korpset den gang, var hun også aktiv o-løper. Helgene gikk med til enten å dra på korpsstevner eller o-løp, men noen ganger krasjet det. Slik som en vårhelg tidlig på 1970-tallet da det var det var Krokskogstafett og et korpsstevne i Oslo. Løsningen var som følger: De som skulle videre på stevne sørget for å løpe hver sin første-etappe og Martin Lunde, korpsleder 1970-72 og aktiv

O-løper-far, tilbød seg å kjøre musikantene fra O-løpet til stevnet. Tiden ble imidlertid noe mer knapp enn planlagt og Martin som alle kjente som en sindig og rolig fyr, kjørte "som et svin og osa bensin" og lå på to hjul i svingene – og svinger er det som kjent nok av ned fra Sollihøgda mot Oslo. Mia husker ennå følelsen av å ligge klistret mot den ene eller andre siden av bilen. Det hører med til historien at både løp og stevne gikk bra, men løsningen på problemet anbefales ikke til etterfølgelse.

STORTROMME GAV MOR «HODESKADE»:

Lillian Gressløs spilte stortromme i VSM fra 1971. Hun ønsket seg stortromme da musikantene skulle velge seg instrument. Glad og fornøyd kom hun hjem for gledesstrålend å fortelle den store nyheten. Særlig var pappa Håkon spent, for han var selv aktiv i "Ekko", voksenkorpset i Varteig, som forøvrig holdt det gående helt fram til utpå 2000-tallet.

- Men det var bare mamma Astrid som var hjemme da Lillian kom hoppende glad i hus. Astrid lå på kne og skurte under vasken på badet, men ropte ut et spørsmål til Lillian om hva slags instrument hun hadde valgt.

”Stortromme!!!” ropte Lillian tilbake, med det resultat at Astrid i ren forskrekkelse over at elleveåringen hennes hadde valgt seg et instrument hun knapt kunne bære, skallet opp i vasken og pådro seg en stor kul i hodet....

DIRIGENT ARRESTERT I ITALIA:

Elisabeth Aarum spilte klarinett i VSM og var med mens Ragnar Jakobsen var dirigent. Korpset skulle på tur til Østerrike. I løpet av oppholdet her skulle de også reise på dagstur, med buss over grensen til Italia. I tillegg til dirigenten var bl.a. Randi Matysiak.d.e. med som reiseleder og stilte i uniform som resten av korpset. Vel fremme i en liten italienske landsby stilte korpset seg opp på byens torg, pliktoppfyllende og fylt av stor spilleglede! Revet med av stundens alvor la de hele sin sjel i framføringen av sine fineste nummer. De tenkte vel kanskje litt på at det var merkelig at det ikke kom så mange for å høre på dem....

– Men, det fant de ut!!! - Ikke før var de ferdige, før flere MEGET alvorlige politimenn kom og arresterte dirigenten og korpsmøren (fordi hun hadde uniform på) og tok dem med seg på til byens politistasjon!

Korpset hadde stilt seg opp og spilt i siestaen... De ble anklaget for å forstyrre den offentlige ro og orden! – Det var vel kun den ekte bestyrtelsen som dette vakte hos de to arresterte som gjorde det mulig å slippe fra denne hendelsen med ære, penger og korpset i behold....

Prosjektadministrasjon

Detaljprosjektering

Byggeledelse

INGENIØRENE
LINDBÆK & SVENDSEN AS

Internett: www.ls-as.no

Telefon: 69 97 30 00

Om kvist i kinnet og gummistøvler med rødt fôr

Det første minnet jeg har er fra jeg var rundt tre år. Alf og Karin, to av mine eldre søsken, skulle bære inn ved. Jeg skulle jo ikke være dårligere enn dem, og gikk med noen kvister på armen. Så skulle uhellet være ute, jeg snublet og stakk en kvist gjennom kinnet.

Jeg husker mamma tok meg på fanget, men hun orket ikke å ta ut pinnen. Det gjorde bror Alf, han var åtte år da.

De sendte bud på en sykepleierske som var i nabolaget, og de ringte etter lege. Det var ikke vei lenger enn til Bøe, så vi måtte møte legen der. Inne i stua hos Annette og Anders ble jeg behandlet av doktor Jensen. Han måtte sy flere sting. Det jeg husker aller best, var alle langbenkene inne i stua. Det hadde nemlig vært møte der dagen før.

Først med gummistøvler

Jeg var tre år da Thor ble født. Mor hadde besøk av bekjente fra Sarpsborg, og de hadde nok med flere gaver til meg enn til den nyfødte.

Jeg husker at jeg fikk strikka genser, skjørt, lue, votter og gummi-

Oddveig Lilleng er født på Bøe, Lia 21. september i 1923, datter av Anders og Amalie Bøe. Hun giftet seg i 1946 med Bjarne Lilleng og ble gårdbrukerkone på Lilleng. I 1976 dør Bjarne, og noen år senere blir hun samboer med Hilmar Heimstad. I 1982 flyttet de inn i nyhuset ovenfor gårdstunet. Der har hun bodd siden, også etter at hun ble enke igjen i 1997. Foto: Øistein Bøe

støvler med rødt fôr. Jeg var den første med gummistøvler der i grenda.

Kristian var tretten år da, og han var så kry for at jeg hadde fått så fine klær. Han surret meg fast på sparken og sparket meg til Bøe for å vise meg fram.

Nye klær var en sjeldenhet, som regel var det "arvegods". Jeg husker imidlertid at jeg fikk en lyseblå cordfløyelskjole av Anna og Henrik Bøhaugen. Kjolen hadde Anna sydd. Jeg fikk også et skotskrutet stoff, rødt og blått, av Richard Snoppestad. Stoffet sydde mamma kjole av.

Jeg kan ha vært rundt fem år den gang. De neste ny-klærne fikk jeg vel ikke før jeg var tretten.

"Reven har tatt ongene"

I 1930 kom mormor for å bo hos oss, da hun ikke kunne klare seg alene. Alderstrygden ble innført i 1936. Husker hun fikk 60 kroner måneden.

Mormor lå til sengs i ti år, det var bena som sviktet. Jeg husker Karl og

Amalie og Anders Bøe giftet seg i Østre Fredrikstad 28. juli i 1907. Da de kom til Bøe, Lia i 1922 besto familien av to voksne og åtte barn. På Lia vokste barneflokket med ytterligere tre.

Fotograf: E. Gabrielsen Eier av bildet: Karl W. Bøe.

Randi lekte med henne. De gjemte seg bak senga. Da satt mormor og oiet seg: "Nå har reven tatt ongene mine". Så tittet de fram, og da var alt bra.

Mormor var glad og fornøyd, og klaget aldri. Hun fortalte oss om da hun var åtte år og måtte gjete ku og sau på grunn av bjørn og ulv.

Mormor røkte pipe. Mamma likte ikke det.

Presten Sinding kom ofte på besøk til mormor. En gang han var på besøk, sa hun: "Neste gang du kommer, ta med deg noe godt på lomma". Hun mente nattverden, men Sinding hadde misforstått og hadde med seg en eske tobakk.

Bøtter med eggedosis

Kokkimskolen var det naturlige møtested i mange sammenhenger. Jeg husker så moro vi hadde det St. Hans. Vi fra gårdene rundt skolen samlet oss til spleisefest, pyntet med

bjørkeris og flagg.

De vispet hele bøttene med eggedosis, og vi fikk spise så mye vi ville. Vi barna lekte på ei lita slette oppe i skogen.

Det vi gledet oss mest til, var likevel juletreffestene på skolen. Det var flere fester. Først skolen, så søndagsskolen og barnemisjonen. Ekko hadde også fest, men den var for voksne.

Vi var heldige som hadde Ekko. Jeg husker de sto og spilte på Engås bak Tomta hver påskemorgen. Da fikk vi springe sør for Liaåsen. Derfra så vi dem på åsen midt i mot. Vi sto der og hørte dem spille "Påskemorgen slukker sorgen" klokka sju.

Genser med fletter

Mamma hadde renholdet på Kokkimskolen. Så snart vi jentene var store nok, var vi med henne og hjalp til. Da jeg var 14-15 år, vasket jeg for det meste alene.

Jeg satt ofte om vinteren og holdt fru Oland med selskap om kvelden etter at jeg var ferdig med vaskingen. Hun lærte meg å strikke genser

Oddveig Bøe fotografert i 1936.

Utsnitt av et skolebilde fra Kokkimskolen.

Eier av bildet: Oddveig Lilleng.

med fletter. Hun var en kløpper til å strikke. Vet ikke hvor mange gensere og lusekofter hun strikket.

Skolevasken var dårlig betalt, 60 kroner i måneden. Og da måtte vi holde oss med bøtte, klut, kost og såpe selv. Vi måtte også sørge for å kappe, klyve og bære inn ved om vinteren. Skolestua var kald. De begynte å fyre i sekstiden, men enda var det ikke varmt da ungene kom klokka ni.

Radio på Snoppestad

På Snoppestad hadde de radio med høretelefoner og batterier. Vi fikk komme dit og høre barnetimen på lørdager. De hadde tre høretelefoner. Disse delte vi på, slik at seks kunne høre.

På Snoppestad var det også bryggerhus med bakerovn. Der fikk de plass til 10-12 brød om gangen. Det var grislabrød laget med surdeig. Var vi der og lekete, drøyde vi med å gå hjem til brødene var ferdig. Da fikk vi en stor skive med sirup på. Det var det beste vi visste.

På Tomteløkka hos Martha og Oskar Rogndalen, hadde de bier. Martha bakte brød med honning i, og penslet dem med honningvann. De brødene var store og runde med nydelig brun skorpe på. Jeg glemmer aldri de skivene vi fikk der.

Pappa dør

Pappa var sykelig i mange år. Han hadde astma, og hadde også opphold

De åtte eldste barna på Lia. Ovenfra og ned ser vi Arne, Ragnhild, Bjørn, Kristian, Walter, Inger Johanne (Tullik), Alf og Karin. Bildet er tatt i 1922. Eier av bildet: Oddveig Lilleng.

bak seg på sanatorium. I august 1936 døde han av blodstyrting.

Det var en lørdag han drev og tok vekk kuruker borte ved grinda. Det skulle være rent i tilfelle det kom besøk søndag. Det sto en benk mellom to asketrær, og der hadde han fått satt seg. Mamma plukket jordbær nede i hagen, og han fikk ropt på henne. Der døde han i armene på mamma.

Det var stor gammeldags begravelse. Låven ble kledd med granbar rundt hele, og hakket granbar på gulvet. Der sto kisten til begravelsesdagen.

Så måtte det sys svarte kjoler. De ble sydd av Marie Kokkim, hun var veldig flink. Mamma, Tullik og Karin fikk silkekjoler, jeg fikk satengkjole. Den kjolen måtte jeg ha på meg hele det påfølgende året hvis jeg skulle bort. De regnet et års sørgetid, og da måtte vi gå svartkledd.

På begravelsesdagen var det først

Barneflokken på Lia

Amalie Charlotte Olsen (1886-1976) fra Østre Fredrikstad og Anders Johansen (1876-1936) fra Varteig giftet seg 28. juli 1907.

Amalie hadde datteren Ragnhild fra før hun giftet seg med Anders.

De første årene bodde de i Fredrikstad, men flyttet senere til Sarpsborg der de kjøpte en bygård i Pellygata. Anders jobbet på Borregaard. Da han ble syk, valgte Amalie og Anders å selge bygården og kjøpte Lia, der de bosatte seg i 1922.

En barneflokk på elleve vokste opp på Lia. Nå er det bare to gjenlevende:

Ragnhild Elvira – født 15.12.1905, død 1936.

Arne Johan – født 02.02.1908, død 1999.

Bjørn Rolf – født 04.04.1910, død 1959.

Ivar Walther – født 11.02.1912, død 1996.

Kristian Lorang – født 09.09.1913, død 1979.

Inger Johanne – født 26.03.1916, død 1995.

Alf Rikard – født 27.06.1918, død 2001.

Karin Synnøve – født 23.05.1921, død 1976.

Oddveig Andrea – født 21.09.1923.

Thor Amund – født 18.01.1926, død 1999.

Karl Wilhelm – født 01.06.1929.

Et knippe av de yngste barna på Lia, sammen med niesen Randi (gift Matysiak). I trillebåra sitter Randi og Karl. Bak fra venstre står Karin, Alf og Oddveig. Bildet er fra 1930.

Eier av bildet: Oddveig Lilleng.

samling hjemme, med mat før vi dro til kirken. Jeg husker det var rundt 60 i begravelsesfølget. Det var hakket bar ved alle grunder fram til vei og det var satt opp et grantre på begge sider. Likvogna ble kjørt med hest over Bøbekken, om Bø-gårdene, Rogndalen, fram til Bøkryset, og videre til kirken.

Etter begravelsen gikk ferden hjem igjen. Da var det middag med skinkestek og surkål og sviskegrøt med fløte eller krem til dessert. Ut på kvelden var det kaffe og kaker av forskjellig slag.

Slaktet ender

Livet måtte gå videre hjemme på Lia, der vi som regel hadde to kuer, gris, noen høner og ender. Vi dyrket jordbær, rips, frukt og grønnsaker.

Vi plukket også mye liljekonvall og skogsbær som flere av søsknene mine sto på torget og solgte.

Det var ganske mye arbeid når endene skulle slaktes. Jeg og Thor hadde jobben. Blodet fra endene kokte vi blodklubb av. Så var det å ribbe dem. Dun og fjær hver for seg. Det skulle senere brukes til puter og dyner. Dette arbeidet pågikk til langt på natt.

Så måtte vi svi av håret på endene med en spritlampe. Deretter ble endene pakket i smørpapir og lagt i en kasse og adressert til Karl A. Jensen, Oslo. Kassa ble fraktet med første buss til byen og tidlig tog til Oslo. Endene skulle være mest mulig nyslakta når de kom i butikken.

Jakten på den amerikanske drømmen

Omkring 150 vartinger ble på 1800- og tidlig 1900-tall «smittet» av Amerika-feber. De brøt opp for å søke et bedre liv på andre siden av Atlanterhavet.

Ett drøyt århundre senere er det fortsatt tette bånd mellom mange av emigrantenes etterkommere og slekten i gamlelandet - selv om slektsforbindelsen nå er nede på tre- og firmenningsnivå.

Fra emigrantprotokollene har vi plukket ut Ragna fra Småberg og Gunder fra Sulusnes. De etablerte seg som farmere i Montana, og har stor etterslekt som gjennom alle påfølgende generasjoner har holdt kontakt med Varteig.

Nå er det Sterling Ross Morris - et tippoldebarn av Ragna og Gunder - som er den fremste til omsorgsfullt å pleie de norske røttene.

Gunder - og så Ragna

Gunder Andersen Sulusnes reiste over til Amerika i 1882. Da var han 20 år gammel.

Han var imidlertid hjemme i Varteig igjen i en periode, og

Ragna fra Småberg og Gunder fra Sulusnes var blant vartingene som emigrerte til USA, og bygde seg opp som farmere i Montana. Her er paret med sine fire eldste barn, Andy Adolph, Carrie Theresa, Nancy og Grant Rutik Archibald.

Bildet er hentet fra Inger Louise Bergeruds bok "Slekt i øst og vest".

det er mulig det var under dette oppholdet at det oppsto søt musikk mellom Gunder og den ni år yngre Ragna Magdalena Tøgersen fra Småberg. Hun følger i alle fall med over til USA i 1894, der de gifter seg i Minneapolis 6. mai samme året.

Gunder var født på Sulusnes 5. mai i 1862, som sønn av Grete Bolette Gøtesdatter Helgeby og Anders Eriksen fra Hasle. Grete og Anders hadde en stor barneflokk - Andrine Agnes (født i 1849), Ludvig (1852), Gine Marie (1854), Hans Gustav (1856), Edvard (1858), Alexander (1860), Gunder (1862), Gine Marie (1864), August (1866) og Gina Augusta (1867).

Gunders bror August overtok Sulus-

*Fire av barne-
barna til Ragna
og Gunder foran
tømmerstua
på farmen
i Montana.
Fra venstre:
Mardella May,
Leeola Jean,
Horace Gunder
og Marlene Joy.
Bildet eies av
familien i USA.*

nes etter foreldrene. August dør imidlertid allerede i 1899, og gården blir solgt til Johannes Johansen. Det er ingen familietilknytning mellom Gunder og dagens slekt på Sulusnes.

Ragna Magdalena kom til verden på Småberg 1. nov 1871, som datter av Karen Bolette Johnsdatter og Tøger Johannesen Småberg. Karen og Tøger hadde barna Ragna Magdalena (1871), Olga Marie (1874), Johannes (1876) og Oskar (1880). Det var Johannes som overtok på Småberg.

Bygde jernbane

Da Gunder dro over til Amerika i 1882, slo han seg ned i Minneapolis, der han de første årene jobbet som sagbruksarbeider og tømmerhogger.

Angrepet av indianere og ulv

Gunder Andersen fra Sulusnes hadde mange nervepirrende opplevelser da han jobbet på jernbaneanlegg i Amerika på 1880- og 1890-tallet.

Arbeiderne lå i leirer, og disse campene ble angrepet av indianere som stjal hestene som ble brukt i anleggsarbeidet. Arbeiderne opplevde også ulv som gikk til angrep på hestene.

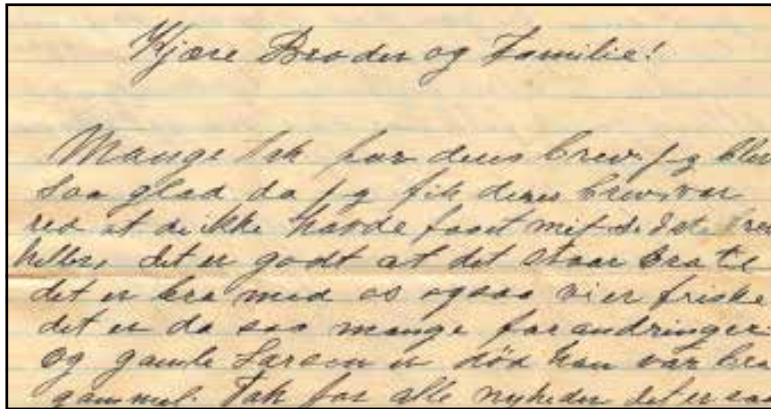
I 1886 flyttet han til Montana, der han blant annet var med på jernbanebygging på strekningen fra Devil's Lake mot Great Falls.

I 1893 dro han så hjem til Varteig igjen for et tidsbegrenset opphold. Vi vet ikke verken når eller hvordan Gunders og Ragnas veier krysset hverandre, men resultatet ble nå i alle fall at Ragna fra Småberg ble med over til Amerika året etter.

Hvetedyrking

Gunder fortsatte å jobbe på jernbaneanlegg i noen år, men i 1902 flyttet han og familien til Cascade, i de sentrale deler av delstaten Montana.

Der bygde han opp en betydelig farm, og ble en av de større hvete- og husdyrprodusentene i området.

Amerika-brevene var kjærkomne, også på Småberg. Her utsnitt fra et brev som Ragna sendte broren Johannes og familien før jul i 1928.

- Ragna og Gunder fikk fem barn:
- Andy Adolph - født i 1896. To barn.
  - Carrie Theresa - født i 1897. To barn.
  - Nancy - født i 1898.
  - Grant Rutik Archibald - født i 1901. To barn.
  - Edith - født i 1905.

Familien på Småberg brevvekslet hyppig med Ragna og Gunder. Blant annet har vi fått lese et brev som Ragna skrev til broren Johannes og familien før jul i 1928.

Da forteller Ragna at de har to gårdsarbeidere på farmen, en ung gutt og en eldre mann som gjeter sauene. Med brevet følger også et engelsk julekort, og da anfører Ragna at "Kristmæs menes jul".

Gunder og Ragna slutter som gårdbrukere i 1938. Fem år senere - 8. november i 1943 - dør Gunder i Cascade. Ragna dør ett år og en dag senere.

Råmelk og blodpølse

I hjemmet til Ragna og Gunder i Montana levde nok mattradisjonene fra Varteig videre. Ett av barnebarna, Leola Jean Anderson Mittelstadt (født i 1930) forteller om da hun som ungjente bodde periodevis hos besteforeldrene på grunn av skolegang.

Da fikk hun lære seg å spise både råmelk og blodpølse.

Gjør ikke narr av meg

Leola Jean Anderson Mittelstadt – et barnebarn av Ragna og Gunder, datter av Andy – har skrevet ned noen minner om sine besteforeldre.

Blant annet ba farmoren pent om at ikke ungene skulle gjøre narr av henne for hennes gebrokne engelsk.

Leola beretter også om farmen som Ragna og Gunder bygde opp i Cascade, der den lå i åpent landskap, uten verken trær eller vann i nærheten. *"So different from the Norway home they knew and grew up in."*

Tømmerstua som var reist på farmen var relativt enkel - med kjøkken, dagligrom og to soverom.

"A very small and humble home, but nice, because this was their retirement home and just right for the two of them. They were peaceful and content", skriver Leola.

Arild Småberg (t.v.) og hans amerikanske slektning Sterling Ross Morris foran Varteig kirke. Sterling er mormoner, og har blant annet virket to år i Norge som misjonær. Eier av bildet: Arild Småberg

Holdt kontakten

Ragna og Gunders etterkommere har slektsforbindelser til begge Småberg-gårdene.

Leeola, som beretter om "Grampa og Grama", er tremenning til Arild Småberg ettersom Arilds morfar Johannes var broren til "Grama".

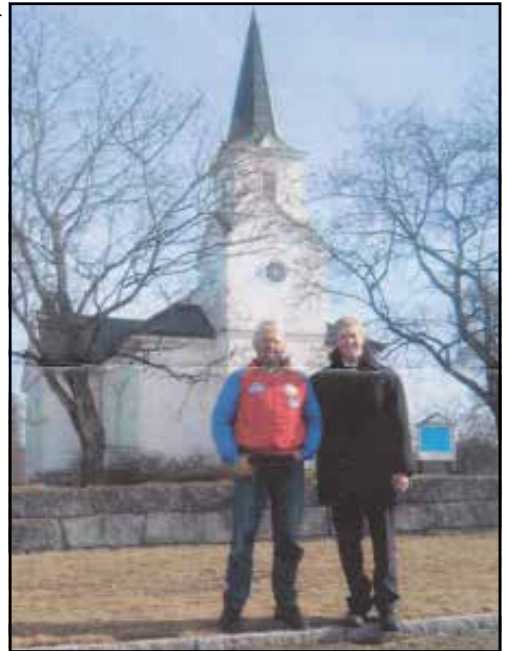
På den andre Småberg-gården er slektskapet via Vestgård, ettersom Ragnhild Larsen-Småbergs mor Ragna Hansdatter var søskenbarnet til Ragna som utvandret.

Både Arild og Ragnhild forteller om gjensidige besøk opp gjennom årtiene. Amerikanske slektninger har vært i Varteig, og både Ragnhild og Ole Larsen-Småberg og Arilds tante Jenny Thorvaldsen har vært "over there".

Mormonsk misjonær

Den som først og fremst pleier de norske røttene i dag, er Sterling Ross Morris. Han er tippoldebarn av Ragna og Gunder.

Sterling har som mormoner virket

som misjonær i Europa, og har tilbrakt to år i Norge. Han både snakker og skriver godt norsk, og var sist på besøk på Småberg for fire år siden. Nytt besøk er under planlegging.

Førstegenerasjonen etter Ragna og Gunder var i hovedsak bosatt i Montana, der sønnen Grant forøvrig drev en svær farm. Med nye slektsledd er imidlertid etterkommerne nå spredt, og Sterling med familie bor i Salt Lake City.

En meget høy pris

Gunder var altså hjemme i Norge én gang etter at han emigrerte i 1882, mens Ragna aldri kom tilbake til gamlelandet etter at hun dro over i 1894.

Leeola Jean Anderson Mittelstadt berører dette faktum når hun forteller om sine besteforeldre. Hun ser dem for seg der de sto ved skipsrekka på havna i Kristiania og vinket farvel til både familie og fedreland, og visste at de aldri ville komme tilbake igjen.

"Jeg vet at min Grampa og Grama Anderson betalte en meget høy pris for å komme til Amerika", skriver hun.

Vartingene flytter fra bygda

Fra 1865 til 1910 sank folketallet i Varteig med 315 - eller med drøyt 22 prosent. Årsaken var den store utflyttingen. Mange for å få arbeid i en gryende industri lenger nede langs Glomma, men anslagsvis omkring 150 emigrerte til Amerika.

Amerikafeberen raste over Norge i andre halvdel av 1800-tallet og litt inn på 1900-tallet. Ikke minst gjaldt det blant ungdommen, som hadde hørt om gunstige vilkår og godt om arbeid "over there".

I forhold til de 800.000 nordmennene som man regner med at emigrerte til Amerika, var nok utvandringen fra Varteig smålåten. Likevel var det få familier i bygda som ikke ble berørt av utvandringen. 150 emigranter utgjør i så fall drøyt ti prosent av den befolkningen som fantes i Varteig i 1865.

Industrireising

Hvorfor var det tross alt ikke flere fra Varteig - eller Østfold, for den saks skyld - som ble med på det som blir betegnet som den største folkeforflytningen noensinne i norsk historie?

Den materielle standard var neppe bedre, og ønsket om økte levekår ikke mindre her enn ellers i landet. Men ett fortrinn hadde man, og det var den tiltakende trelast- og teglverksindustrien langs Glomma nedover mot Fredrikstad. Samtidig ga industrireising og handelsvirksomhet jobb til mange også i Sarpsborg.

Derfor vil man eksempelvis i

kirkebøkene se en markert utflytting fra Varteig til kommuner som Borge, Glemmen, Fredrikstad, Kråkerøy og Onsøy.

En betydelig andel av dem som flytter fra Varteig kommer fra husmannsplasser i bygda, og vi ser at antallet husmenn synker i takt med tilgangen på industriarbeidsplasser. Også mange bondesønner uten odelsrett søker fra 1860-tallet jobb i industri og handel.

Bunnrekord i 1910

Folketallet i Varteig økte jevnt og trutt på de 200 årene som gikk fra den første folketellingen ble gjort i årene 1664-66 og fram til 1865.

På 1660-tallet så man riktignok ikke grunn til å ta med kvinnene i tellingen, og heller ikke barn under tolv år. Et anslag viser imidlertid at innbyggertallet den gang var på rundt 350. Så stiger det til omkring 500 i 1723 og til 732 i 1801.

Veksten fortsetter, og når sitt høydepunkt i 1865 med 1405 innbyggere i Varteig. Deretter skulle det gå nedover igjen med en bunnrekord rundt 1910 - med 1090 innbyggere.

På de 45 årene fra 1865 til 1910 gikk altså folketallet ned med 315 (drøyt 22 prosent) - og det til tross for relativt høye fødselsrater.

Slik så tegneren norske utvandrere om bord på "Superior" på havna i Christiania i 1866. Tegning i Norsk Folkeblad 12. mai 1866.

58 dro på tre år

Med emigrantprotokoller, skipslister og tilsvarende kilder, er det i årene fra 1871 til 1895 registrert 109 utvandrere som har oppgitt Varteig som hjemstedskommune. I tillegg kommer imidlertid ganske mange hvor det ikke er anført siste oppholdssted, eller hvor det eksempelvis bare står "Smaalenene".

For Varteigs del var årene 1880, 1881 og 1882 uten sidestykke de tre årene hvor flest emigrerte fra bygda vår. Minst 58 vartinger valgte da å dra til Amerika - fordelt på 19 i 1880, 23 i 1881 og 16 i 1882. Det gir i snitt 19 emigranter i året.

Den yngste som dro var bare ni måneder gammel, den eldste 42 år. Betegnende for situasjonen er det at av de 58, var ikke mindre enn 44 mellom 15 og 30 år. Bare seks av emigrantene var over 30 år. Det sier noe om den arbeidskraften som "gamlelandet" mistet i disse årene.

Som bakteppe for å vurdere disse tallene skal vi ha de store barnekullene fra 1850- og 1860-tallet som nå skulle ut på arbeidsmarkedet, samtidig som man i Amerika opplevde en sterk økonomisk vekst. Dette var nok to viktige faktorer for at så mange valgte å pakke Amerika-kofferten.

Og noen kom hjem igjen . . .

Omkring fem prosent av emigrantene valgte å reise hjem til Norge igjen.

Noen måtte snu med uforrettet sak, enten fordi pengene ikke rakk helt til USA eller fordi de ikke kom seg gjennom helsekontrollen ved ankomsten. Andre har selvsagt reist tilbake med en bitter erfaring om at nybyggerlivet viste seg å være mer blodslit enn dans på forgylte brostein. Atter andre reiste nok hjem for å hente familiemedlemmer, en kjæreste som ventet, eller for å hjelpe til økonomisk. Disse reiste tilbake igjen til settlementet sitt etter slike besøk.

Særlig emigrantene fra de siste store utvandringssølgene hadde nok imidlertid ikke til hensikt å bli i USA, men ønsket å tjene penger til en startkapital for noe nytt og bedre hjemme i Norge.

Flere ”nordmenn” i USA enn i Norge

De norske emigrantene i USA har aldri utgjort mer enn rundt to prosent av den totale folkemengden. På grunn av at mange av emigrantene ofte bosatte seg i samme distrikt, er det imidlertid enkelte steder fremdeles områder med sterke norske innslag, både i språk og kultur. Hvis en regner med alle emigrantenes etterkommere i USA i dag, utgjør de til sammen en større gruppe enn innbyggerne i Norge.

Religiøs frihet

Den store utvandringen har gitt grobunn for mye litteratur, og også for romaner. Forfatteren Torill Brekke deltok i et medlemsmøte i Varteig Historielag høsten 2007. Hun skriver en romantrilogi om den norske emigrasjonen til Amerika.

Mange regner nok overfarten til sluppen ”Restaurationen” i 1825 som starten på den norske utvandringen, men Torill Brekke minnet om at de første norske emigrantene var kvekere og haugianere som ønsket religiøs frihet. Senere ble de fulgt av flere hundre tusen nordmenn som la veien vestover i håp om bedre økonomiske kår enn dem som man forlot her i landet.

Amerikabrevene

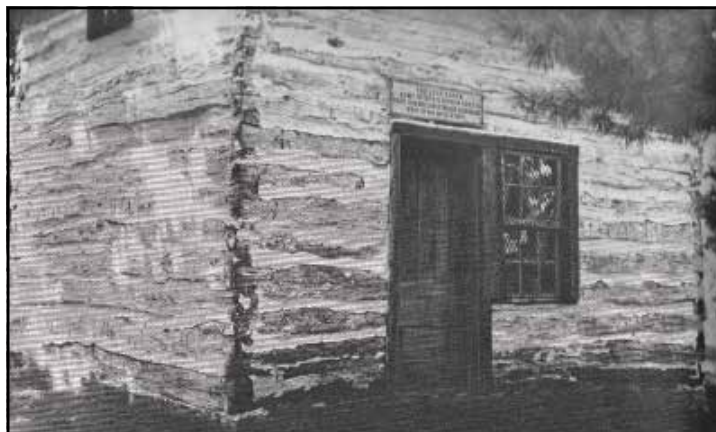
Intet annet land i Europa, med unntak av Irland, hadde flere

emigranter enn Norge. På 1880-tallet var folketallet her i landet rundt to millioner. Fra 1825 til 1925 regner man med at 800.000 nordmenn utvandret.

I seilskutetiden - fram til midten av 1860-tallet - tok overfarten ofte over to måneder. Med liten plass, dårlige hygieniske forhold og ensidig kosthold var dødsfall ombord ingen sjeldenhet.

Da dampskipene kom, ble reisetiden vesentlig kortere, markedsføringen fra de utenlandske linjeselskapene mer pågående og den store utvandringsbølgen startet.

Amerikabrevene var eneste informasjonskanal hjem til gamlelandet, for å kunne fortelle hvilken skjebne de ble møtt med som søkte lykken over i Amerika. Disse brevene var også i mange tilfeller den mest effektive ”markedsføring” for ytterligere emigrasjon.

I Decorah er flere hus fra pionertiden gjenreist. Bildet viser ”Egge Cabin” der en emigrantfamilie var innlosjert i 1854.

Bilde hentet fra Ingrid Semmingsens bok ”Drøm og dåd – utvandringen til Amerika”.

Utvandrere til Amerika fra Varteig 1871-1895

Med hjelp fra blant annet emigrantprotokoller og skipslister, er det registrert 109 utvandret fra Varteig til Amerika i årene 1871 til 1895. Antallet tør ha vært større, både på grunn av andre utreisehavner og unøyaktigheter i protokollene.

- 1880. Anders Andersen, 21, til Hudson med "Hero" 21/4
- 1881. Anders Eriksen, 24
- 1880. Andreas Andersen Kallesten Lunde, født 20/5-1859.
- 1881. Anna, 9 ½ (Se Inger Kristiansen).
- 1885. Anna Kamilla 1883 (Se Elen Andrine Olsdatter Stubberud)
- 1874. Anna Sofie Hansdatter Knatterød, født 1854.
- 1881. Anna Hansen, 26, ugift til Anoka med "Rollo" 23/6.
- 1881. Anna M. Johansen, 20, ugift til Anoka med "Rollo" 23/6.
- 1881. Anne Maria Johnsdatter Vestgaard født 24/5 1861.
- 1888. Anne Marie Olsen Sælid, 1861, til Muskego.
- 1885. Anne Sofie Kristensdatter Brænde, født 1852, pige.
- 1882. Anton Hansen Skrellene, født 23/4-1862, til New York med "Angelo" 17/3.
- 1881. Arent, 11 (Se Grethe Sandersen).
- 1872. Arne Andersen Aaserød, født 13/3-1853.
- 1880. Arne Eliassen, 11 (Se Gunhild Olsdatter).
- 1880. August Eliassen, 7 (Se Gunhild Olsdatter).

- 1873. Carl Hansen, 4 (Se Maren Olsen).
- 1880. Cornelia Christiansen, 22, til Hudson med "Hero".
- 1880. Edvard Andersen Sulusnæs, født 19/7-1858, til Hudson med "Hero" 21/4.
- 1881. Edvard Andreassen Gryte, født 6/6-1855, blikkenslager til Musquegon med "Rollo" 28/4.
- 1879. Edvard Hansen.
- 1889. Edvard Hansen Skrællen, født 1868.
- 1881. Edvard Iversen Knatterødplass, født 01/04-1858.
- 1881. Edvard Mathisen Lund født 15/10-1855.
- 1889. Edvard Kristian Olsen Knatterud, født 1865.
- 1885. Elen Andrine Olsdatter Stubberud, født 1858, (gift med Johan Mathisen).
- Anna Kamilla, født 1883.
- 1883. Emilie Gundersdatter, født 2/7-1857.
- 1881. Emilie Hansen, 16, til New York med "Rollo" 15/9.
- 1883. Emma Nilsen, 26, ugift til Wanson med "Angelo" 17/5.
- 1881. Erik, 15 (Se Grethe Sandersen)
- 1881. Erik Eriksen, 18, til Anoka med "Rollo" 23/6.
- 1880. Erik Jensen Kindalen, 24, baker til St. Paul med "Kelso".
- 1872. Even Mathisen Haslerudgro, 26, til Fariboult med "Scotia" 19/4.
- 1888. Fredolf Forsberg, født 1869, fabrikant.
- 1881. Georg, 9. (Se Grethe Sandersen).
- 1886. Godhard Juliussen, 23, til Chicago med "Kong Bjørn" 19/3.

1882. Gothard Olsen, 21, til New York med "Angelo" 27/4.
1881. Grethe Sandersen, 42, gift Erik, 15
Arent, 11
Georg, 9
Julius, 4
til Anoka med "Rollo" 23/6.
1882. Gunda 11/12, til Philadelphia (Se Maren Andreassen).
1882. Gunder Andersen Sullisnæs, født 5/5-1862.
1880. Gunhild Olsdatter, 48, enke.
Inger Marie Eliassen, 18
Arne, 14
Ole, 11
August, 7
til Chicago med "Angelo" 30/8.
1882. Gunnar Kristiansen, 34, arb. til Minneapolis med "Angelo" 19/4.
1882. Hans Andreassen Lunde, 34, til Philadelphia med "Rollo" 7/9.
1882. Hans Eriksen Kultorp, født 27/12-1861.
1873. Hans Kr. Andersen Lund.
1881. Hans Kristian Olsen
Knatterudplads, født 1863.
1888. Inger Hansen Berby, født 1871.
1881. Inger Kristiansen, 25, gift. Anna 9/12
til Vadena med "Rollo" 22/12.
1880. Inger Marie Eliassen, 18 (Se Gunhild Olsdatter)
1888. Iver Johannesen Lunde, født 1864, til Red River.
1880. Jens Andreassen, 30, til Fergus Falls med "Hero" 7/5.
1881. Jenny Hansen, 21, til New York med "Rollo" 15/9.
1881. Johan Andersen Nordhagen, 18, til Wadem med "Thingvalla" 22/6.
1881. Johan Andreassen Mort-
haugen, født 20/4-1863.
1880. Johan Johansen, født 26/10-1858.
1873. Johan Peter Sandersen
Hauggaard, født 4/10-1838.
1877. Johanne Hansdatter, 18, til Chicago med "Hero" 3/5.
1871. Johanne Olsdatter Rød, født 4/11-1852.
1891. Johanne Karoline Aanesen
Smaaberg, født 1864.
1887. Johannes Andersen, 20, til Duluth med "Rollo" 28/4.
1880. Johannes Andersen Gryte, født 18/3-1860, skomager til Hudson med "Angelo" 3/6.
1882. Johannes Andreassen, 19, sømand til Philadelphia med "Angelo" 6/7.
1880. Julie, 25 (Se Petter Juliussen).
1882. Julie P. Tomte ?, 21, ugift, til Minnemonee med "Rollo" 16/6.
1881. Julius, 4 (Se Grethe Sandersen).
1882. Julie Torleifsdatter, født 1/6-1859.
1882. Julius Johansen, 17, til New York med "Albano" 23/3.
1882. Julius Johansen Sikkeland, født 20/8-1863.
1882. Julius Torstensen Snope-
stad, født 15/4-1855.
1893. Karen Helene Andersen
Hongaard, født 1866.
1883. Karen Julie Olsdatter
Spydevold, 1/11-1864, døpt 15/1-
1865.
1887. Karoline Jansen, ugift, til Stillwater med "Angelo" 17/6.
1886. Karoline Torstensdatter,

1861, uægte født til Stillwater, Minnesota.

1880. Kornelia Marie Kristiansdatter Vestgaard, født 26/2-1858.

1879. Kristen Johannesen Solid, født 13/1-1851.

1891. Kristian Andreassen Bjørnløna, født 1872.

1873. Kristian Jensen Sikkeland, født 21/6-1853.

1895. Kristine Marie Hansen, født 1866.

1873. Lars Eriksen Klemstad, 20, mekaniker til Quebec med "Oder".

1873. Lars Pedersen, 42, gaardbruger, til Philadelphia med "Hero" 24/4.

1880. Laura Nilsen Alvim, født 1861.

1871. Ludvig Andersen Aaserød, født 21/10-1850.

1882. Maren Andreassen, 26 Gunda 11/12 til Philadelphia med "Rollo" 6/4.

1873. Maren Olsen, 27, gift Carl Henrik 4 Ole 3

Martine 1 til Faribault med "Batlie" 24/4.

1873. Marie Forsberg Ise, født 1866, pige.

1873. Marie Olsen, 24, ugift, til Musquegon med "Angelo" 28/4.

1877. Markus Borgersen, 28, til New York med "Angelo" 9/11.

1893. Marte Marie Larsen, født 1869.

1873. Martine Hansen, 3 (Se Maren Olsen).

1887. Mathilde, 26 (Se Ole S. Istorp).

1891. Matias Anton Hansen, født 1853.

1887. Olaf Peter Olaisen Sandbek, født 1859.

1887. Olaf O. Olavsens, 28, jordbruger til Musquegon med "Thingvalla" 16/3.

1882. Olaves Hansen, født 3/12-1860.

1880. Olaves Johannesen, 19, til Boston med "Hero" 21/4.

1882. Olaus Hansen, 21, til Musquegon med "Angelo" 27/4.

1881. Ole Andersen, 21, snekker til Anoka med "Rollo" 23/6.

1880. Ole Andreassen, 25, til Hudson med "Hero" 21/4.

1880. Ole Eliassen, 11 (Se Gunhild Olsdatter).

1888. Ole Eriksen Kultorp, 1862, til St. Paul.

1873. Ole Hansen, 3 (Se Maren Olsen).

1887. Ole S. Istorp, 27, gift, slagter Mathilde, 26

til Kaadegohr med "Rollo" 28/4.

1881. Ole Juliussen, 22, garver, med "Kong Sigurd" til Hudson 23/4.

1881. Ole Sandersen, 40, til Anoka med "Rollo" 23/6.

1883. Ole Torstensen Snopestad, født 5/3-1857.

1880. Peder Juliussen Furuholmen, født 5/2-1858, (uægte).

1894. Ragna Magdalena Torgersen Smaaby, født 1871.

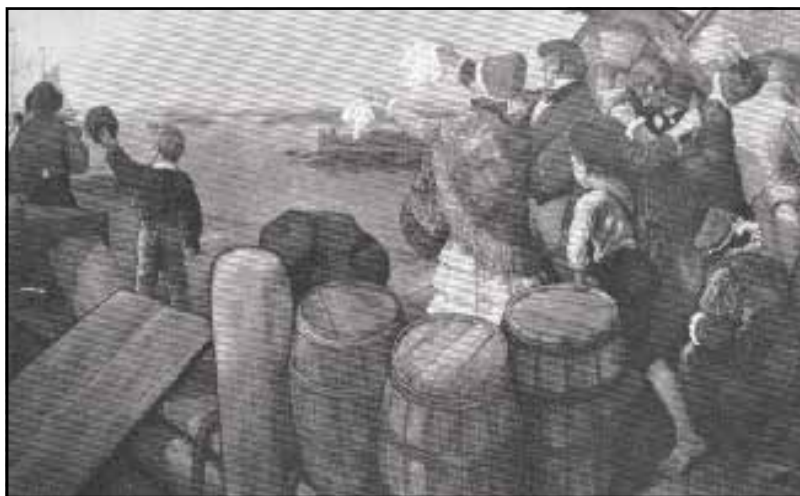
1885. Sofie Kristensen, 33, gift, til New York med "Angelo" 20/8.

Det tas forbehold om at oversikten trolig ikke er komplett. Det samme gjelder skrivemåte på personer og steder, enten det er emigrantprotokollene som har unøyaktighetene,

eller feilene har oppstått ved senere transkripsjoner. Ett eksempel er nest siste personen i oversikten – ”Ragna Magdalena Torgersen Smaaby” – som emigrerte i 1894. Det skal være Ragna Magdalena Tøgersen Smaaberg. Hun var gift

med Gunder Andersen Sulusnes, som dro over til Amerika allerede i 1882.

Videre skal ”Even Mathisen Haslerudgro” være Even Mathisen Hasleødegård.

Den norskamerikanske journalisten og maleren Ben Blessum skildret utvandringen i en serie av bilder som prydet den norsk-amerikanske avdelingen på Jubileumsutstillingen i 1914. Her vinker byklede mennesker farvel til utvandringsskipet. Fra Ingrid Semmingsens bok ”Drøm og dåd – utvandringen til Amerika”.

Emigrantenes videre skjebne

Sitter du med opplysninger om hvordan det gikk med vartinger som søkte lykken “over there”, er historielaget svært interessert i å få tilgang på den informasjonen. Det ligger mye god lokalhistorie i foranstående navneliste.

Det gjelder eksempelvis for Gunhild Olsdatter, som utvandret til Chicago i 1880. Gunhild hadde vært gift med Elias Amundsen (født i 1835) på Småberg, Varteig-ordføreren som i 1879 tok med seg hele kommunekassa og stakk til Amerika (se “Varteig kommune fra begynnelse til slutt”, Martin Dehli 1994).

Ifølge Dehli døde Elias i USA, men det er ikke bekreftet når. Vi registrerer at da kona reiser over året etter, betegnes hun som enke. Med seg til Chicago har Gunhild barna Inger Marie (født i 1861), Arne (1866), Ole (1869) og Karl August (1872). Gunhild var for øvrig født på Thoreby i 1832.

Vi har ellers allerede fått gode innspill på flere av emigrantene fra Synnøve Gundersen. Hun viser blant annet til søskentrioen Inger (født i 1874), Andrine (1878) og Hartvig Hansen Bergby (1885) som emigrerte til USA i 1888. De var søsken av Ole Hansen Bergby.

Inger var gift med Erik Eriksen Skofteby (født i 1863), som dro til USA i 1881. Eriks søster Oline Berby var for øvrig Synnøves oldemor. Hun kjøpte Berby søndre som enke.

Dagliglivet under krigen

Synnøve Gundersen ble født i 1930. Hun vokste opp i Berbykroken på den gården som i dagligtale kalles "Fossenga". Hun forteller om at hjemmet deres i aprildagene ble fylt opp av folk som flyktet fra Sarpsborgdistriktet fordi de var redd for kamper og bomber.

Natten mellom 10. og 11. april var det kamper ved Greåker fort og Rolvsøysund bro. Familien Klausen som bodde rett nedenfor fortet, valgte da å evakuere til fredeligere strøk. De dro først til familien på Ise, til Aslaug (f. Klausen) og Gunder Bergby som bodde på Sorgenfri (i Iseplassveien). Norske soldater hadde laget en slags sperring i "Skjæringa" like før jernbaneovergangen. Tyske soldater kom marsjerende til Ise, og det kom til kamper i "Skjæringa". Toftner, som eide Ise Meieri på den tiden, gikk ut for å se hva som skjedde, og ble skutt av tyskerne.

Da de tyske soldatene hadde forsert sperringene og kommet fram til brua der Kristian Solbergs butikk lå, fortelles det at de kom inn i butikken for å få sjokolade. Den smurte de et tykt lag smør oppå før de spiste den.

Gunder Bergby hadde beskåret

noen trær, og det lå derfor en stor rishaug i haven hans. De tyske soldatene var redd for at norske soldater skjulte seg bak haugen, og de skjøt derfor mot den. Familien Klausen ville da til et tryggere sted, og ble transportert videre til Berbykroken, til Fossenga.

Petter Klausen hadde hatt polio-myelitt og var lam fra livet og ned. Familien bestod videre av hans kone og gamle mor. Naboen til Aslaug og Gunder Bergby, Hjalmar Berg, hadde en liten lastebil. På grunn av de tyske soldatene, våget de ikke kjøre ned til brua ved Solberg og langs veien mot mølla, så Berg kjørte lastebilen over jordet fra Iseplassveien ut på Bergbyveien. Så måtte Gunder bære sin lamme svoger på ryggen over til lastebilen der han ble lagt på lemmen. Etterpå måtte Gunder nærmest bære sin gamle svigermor samme vei.

Vel framme på Fossenga ble familien Klausen plassert i stua innenfor kjøkkenet.

På et av soverommene i 2. etasje bodde noen slektninger fra Borgenhaugen, Ragnhild Myrvold med

Fossenga fotografert ca 1940.

Fotograf: Bjarne Berby Eier: Synnøve Gundersen

Synnøve Gundersen står foran med broren Ragnar Berby til høyre. Bak fra venstre Rut Nilsen, Ragna Berby og Helge Berby. Bildet er fra 1938. Fotograf: Bjarne Berby Eier: Synnøve Gundersen

sønnene Jan på 2 år, og Erik som bare var 2 uker gammel. De hadde også med seg mormoren sin.

Noen få dager senere ringte familien Jakobsen, noen slektninger fra Sarpsborg. De hadde flyktet fra hjemmet sitt til Hafslundsøy, men følte seg ikke trygge der heller, så de lurte på om de også kunne få komme til Fossenga. Selv om denne familien besto av i alt 10 personer, fikk de selvfølgelig lov til å komme.

Etter noen dager roet imidlertid det hele seg ned litt, og familien Jakobsen valgte derfor å dra hjem til Sarpsborg isteden. Familien Myrvold flyttet også hjem etter et par uker, men familien Klausen ble værende til ut på sommeren før de følte at det var trygt nok å flytte tilbake til Greåker.

De som bodde på gård var jo selvforsynte med det meste i matveien, verre var det for de som måtte kjøpe det meste av maten i butikken. Etter hvert ble det problemer med å få tak i selv de vanligste matvarene. Det

var derfor mange som tok turen til slektninger eller bekjente som hadde gård. Slik ble det også på Fossenga der de hadde både gris, kuer og høner. Noen kom med toget til Ise stasjon og gikk de 2 km bort til Berbykroken.

Andre kom med bussen, eller de syklet eller gikk gjennom skogen fra Hasle. Når de skulle hjem igjen, var ryggsekken fylt opp med melk og kanskje en fleskebit og noen egg.

Synnøve husker blant annet en mann fra Hafslundsøy som ofte kom og ville kjøpe brød. Han fortalte at han hadde 10 munnar å mette der hjemme, men etter hvert ble man skeptisk til denne mannen fordi det gikk rykter om at han solgte brødene videre til andre med god fortjeneste.

Synnøves far, Einar Bergby hadde kjøpt seg bil før krigen. Siden det ikke var råd å få tak i bensin til private formål, måtte Opelen stå i garasjen under hele krigen.

Etter hvert kom det også beskjed fra tyskerne at alle våpen og radioer måtte leveres inn. På Fossenga hadde de 2 radioer, så den ene ble levert mens eldstebroren, Helge, tok med seg den andre. Først etter krigen fikk Synnøve vite at han hadde gjemt den i lagerhuset. Når det var sendinger fra London, kom det også andre til gården for å lytte på radioen. Hun husker også at faren hadde et stort

Europakart på veggen som han markerte troppenens frammarsj på.

Synnøve husker at da hun kom på skolen 10. april, var det mange norske soldater samlet ved Sikkeland. Utenfor Klemsdalskolen lå en stor haug med stener. Både 9. april og i dagene etterpå kom det flere store, svarte fly inn over området. Noen av skoleguttene hadde satt lange kjepper ned mellom stenene og lot som om de skjød på de tyske flyene. Da lærer Kjærland fikk se det, ble han sint og beordret en snarlig slutt på aktiviteten. Guttene forsto jo ikke at denne "leken" kunne medføre fare for dem selv.

I Synnøves familie sultet de ikke under krigen, men på andre områder merket de knappheten på varer. Stoff til å sy klær av var ikke lett å få tak i, det ble derfor til at ungene når de trengte nye klær, fikk noe som var omsydd fra voksent tøy. Da Synnøve skulle konfirmeres i 1944, fant moren fram en av sine egne, hvite kjoler. Elna sydame sprettet så opp den og sydde konfirmasjonsskjole av stoffet. Det samme skjedde med kåpa, men til overhøringskjolen hadde moren klart å få tak i en bit

Fossenga ca 1940

Fotograf: Bjarne Berby Eier: Synnøve Gundersen

nytt stoff. Det hadde hun antakelig byttet til seg for noen matvarer.

En gang, antakelig mot slutten av krigen, kom en tysk soldat inn på kjøkkenet og ba om litt mat. Synnøves søster, Inger, var bare ei lita jente og ikke redd for den fremmede, gikk bort til soldaten. Han strøk henne da over hånden, og ved hjelp av et bilde han hadde i lomma fikk han forklart at han også hadde ei lita jente hjemme. Soldaten fikk litt mat og forsvant like stille som han kom.

En dag var det en stor troppeforflytting langs Rakkestadveien. Noen av hestene og soldatene kom også bort i Berbykroken, antakelig for at både dyr og folk skulle få mat og hvile. Tyskerne rekvirerte en del hester under krigen. På Fossenga hadde de to hester. Tyskerne syntes imidlertid at den ene var for gammel til å brukes til noe som helst, og de fikk derfor beholde både den og den andre for å bruke dem i arbeidet.

Synnøves far drev som smed og hjulmaker ved siden av gårdsdriften. Mot slutten av krigen kom tyskerne og sa de ville overta verkstedet, men det ble det av en eller annen grunn ikke noe av.

På en av de andre gårdene i Bergbykroken bodde det to tjenestegutter under krigen. Den ene var fra Oslo, og den andre var fra Eidanger. De var der i dekning. Da Synnøve ble konfirmert, fikk hun telegram med gratulasjoner fra "To fredløse".

Verpehønene sikret brudekjolen til Gudrun

Det var produktive verpehøner hjemme på Knatterudfjellet som sikret brudekjolen da Gudrun Nilsen skulle gifte seg med Johnny Dueholen. Bryllupet sto 17. februar i 1945, og på den tiden var det ikke helt enkelt å sikre verken kjoletøy eller festmiddag.

– Det gikk imidlertid lettere enn vi kanskje kunne frykte. Kjolestoffet fikk vi byttet til oss i en konfeksjonsbutikk i Sarpsborg mot egg fra gården hjemme, forteller Gudrun – drøye 65 år senere.

Og både bryllupsmiddagen og kakebordet ble ordnet takket være gårdens produkter. – Men det måtte nok improviseres for å få det til, bemerker Gudrun og Johnny.

Alma sydde kjolen

Gudrun på Knatterudfjellet var fylt 20 år og Johnny på Dueholen 23 da de lovte hverandre evig troskap denne februarlørdagen i 1945.

Etter nesten fem års tysk okkupasjon var det mangel på det meste, og det var en utfordring i seg selv å planlegge en bryllupsfest.

– Bøndene var nok likevel heldigere stillet enn vanlige arbeidere. Vi hadde tross alt tilgang til det vi selv

produserte, enten det nå var for mat til eget behov eller som byttevare, sier Gudrun og Johnny Dueholen.

Kjoletøy til brudekjolen ble altså sikret takket være egg fra hønehuset. – Det var Alma Knatterud som sydde kjolen. Den ble riktig fin, forteller Gudrun.

Skinkestek

Var det hønene som sørget for kjolen, var det grisen som la grunnlaget for selve bryllupsmiddagen.

– Menyen lød på skinkestek, forteller krondiamantbrudeparet.

Et rikholdig kakebord var laget i stand til gjestene, også det mye takket være produksjonen på gården.

– Vi hadde jo både kjøtt, melk, grønnsaker og poteter – så det ble både middag med dessert og kakebord, bemerker Gudrun.

Men tidvis måtte man nok improvisere. – Hvitt mel var vanskelig å få tak i, og jeg husker vi selv måtte lage potetmelet, forteller hun.

Det skjedde ved at man rev rå poteter på rivjern. De opprevde

Gudrun og Johnny Dueholen giftet seg 17. februar i 1945, og kunne følgelig tidligere i år feire sitt krondiamantbryllup. Bryllupsfesten i 1945 ble sikret takket være gårdens egne produkter. Foto: Øistein Bøe.

Skjøt rådyr og storfugl

Under krigen kom det pålegg om at alle våpen skulle leveres inn, men det hendte nok at et og annet jaktgevær ble holdt tilbake.

Johnny Dueholen (88) forteller at matauken til tider ble sikret ved ulovlig jakt. – Vi spedde på med et rådyr fra tid til annen, husker han.

Johnny har vært en ivrig jeger, og han forteller om storfugl som ble skutt og solgt til blant andre slakter Arnt Bergby. Enda bedre pris fikk han imidlertid ved hotellene i byen.

Brudebilde av Gudrun og Johnny Dueholen i 1945. Gudruns brudekjole ble sydd av Alma Knatterød, av kjolestoff byttet mot gårdsegg. Bildets eier: Gudrun og Johnny Dueholen

potetene ble lagt i vann, og så skulle oppløsningen siles og massen tørkes.

Tre bryllup

Også Ragnhild Larsen-Småberg minnes improviseringen som måtte

til da hun og Ole inngikk ekteskap 1. juli i 1944.

– Det var jo mangel på det meste under krigen. Mye var nesten umulig å få tak i – og det meste var på rasjonering, bemerket hun. Som Gudrun og Johnny Dueholen understreker imidlertid også hun at bønder med husdyrhold slapp lettere fra det enn folk uten gårds-tilhørighet.

Nå sto imidlertid selskapene nær sagt i kø hos Ragna og Hans Hasle på Vestgård under krigen. Ragnhild giftet seg altså 1. juli i 1944.

Søsteren Martha giftet seg seks uker senere, og Hedvig hadde stått brud året før, samme året som Hans feiret sin 70-årsdag.

– Det måtte nok både god planlegging og improvisering til for å få

Glad for to egg

Under krigen fikk gårdene jevnlig besøk av byfolk som ville kjøpe mat. Ragnhild Larsen-Småberg forteller at det var hyppige henvendelser hjemme på Vestgård.

– Mor forsøkte alltid å hjelpe, enten det nå var med melk, egg eller en fleskebit. Jeg husker blant annet en kar som hadde syklet fra Sarpsborg for å få tak i egg. Mor hadde imidlertid bare to egg igjen, men mannen var både glad og takknemlig for å få disse, forteller Ragnhild

Tyskere på vei mot Rakkestad

Fra gårdstunet hjemme på Knatterudfjellet kunne man følge trafikken mot Rakkestad aprildagene 1940.

– Jeg husker at det først kom tyske soldater på motorsykler, og deretter kom det en lang kortesje med hester og vogner, forteller Gudrun Dueholen, som hadde sin oppvekst på Knatterudfjellet.

Flere steder var tyskerne forsøkt sinket i framrykkingen. Blant annet husker hun at det var felt trær over veien hos Marius Aasen.

gjennomført tre bryllup og et bursdagsselskap på et drøyt år, bemerker Ragnhild.

Kjolestoff mot mel og smør

I likhet med Gudrun på Knatterudfjellet, var det også gårdsproduktene som sikret Ragnhild på Vestgård tøyet som måtte til for å få sydd brudekjole.

Var det vrient å skaffe de nødvendige matvarene, var det enda verre å skaffe klær. Derfor var det høyst vanlig å låne brudekjole av andre.

– Jeg var imidlertid heldig og fikk kjolestoff i en ren byttehandel.

På Vestgård var det tre bryllup på et drøyt år under andre verdenskrig. – Det måtte nok god planlegging til, sier Ragnhild Larsen-Småberg, som sto brud 1. juli 1944.

Foto: Øistein Bøe

Gjennom bekjente ble det sikret seks meter kjolestoff fra en forretning i Fredrikstad. Som gjenytelse ble det gitt både mel og smør. Det var Marie Kokkim som sydde brudekjolen, forteller Ragnhild Larsen-Småberg.

Honda HRG 465 IZY

Nå tilbud kr 4.995 med biokit ved innbytte av gml. klipper

**Engsmyrvei 21 (v. Iseveien)
Borgenhaugen**

Stort utvalg i bl.a.

Motorgressklippere

Biltilhengere

Motorsager og annet skogsutstyr

Frigjøringen feiret med låvefest

Da de fem krigsårene endelig var over, ble frigjøringen feiret med låvefest på midtre Brenne. – Vi hadde trekkspillmusikk og lek, og et rikholdig kakebord, minnes Målfrid Gressløs (89).

Målfrid hadde sin oppvekst på Brenne-gården, og husker at festen ble grundig forberedt. – Låven ble ryddet og pyntet med lauv, forteller hun. Faren Anton var aktivt med i forberedelsene, godt hjulpet av familie og bekjente.

Moren Anna var død to år tidligere, så Målfrid sto for baksten til frigjøringsfesten. – Vi serverte både kaker og kringle, minnes hun.

Østerrikske soldater

Målfrid Gressløs anslår at et femtittalls mennesker var til stede på låvefesten. – Det var naboer, venner og slektninger, forteller hun.

Dessuten deltok 15-20 av de østerrikske soldatene som hadde vært forlagt i Knatterudleiren, og som ennå ikke var sendt hjem. – De var vel om mulig enda gladere enn oss for at krigen var over, kommenterer hun.

Målfrid Brenne forteller om frigjøringsfesten på Brenne – med deltakelse av både venner, naboer og østerrikske soldater. Foto: Øistein Bøe

65 år etter låvefesten husker ikke Målfrid eksakt når frigjøringsfeiringen på Brenne fant sted. – Vi trengte jo litt tid til å forberede arrangementet, så jeg kan tenke meg det var nærmere St. Hans, sier hun.

Kjøpte melk

Flere av de østerrikske soldatene i Knatterudleiren hadde for øvrig vært mange turer til Brenne for å kjøpe melk.

– De kom som regel i sju – halv åtte-tiden på kvelden, når de visste vi drev med fjøsstellet. De fikk fylt opp taskene sine, men drakk dem ofte tomme ute på tunet og måtte få dem fylt opp igjen før de dro tilbake til leiren, forteller Målfrid.

Østerrikerne kom ofte fire og fem i følge, så de kunne gjøre et solid innhogg i melkebøtta.

Soldatene hadde både en rolig og høflig framferd. – Dessuten var de så tynne at vi rent syntes synd på dem, bemerkker hun.

Som på gårder flest, fikk man også på Brenne ofte besøk av folk som ville handle gårdsprodukter. – De kom syklende helt fra Sarpsborg for om mulig å få egg, melk eller smør – eller i det minste litt rug for å

Nøytralitetsvakt på Bøkollen

Den første følingen som vartingene fikk med andre verdenskrig, var at norske soldater sommeren 1939 ble plassert som nøytralitetsvakter på Bøkollen. Soldatene skulle varsle om eventuelle fiendtlige fly.

Også under krigen ble Bøkollen tidvis brukt som observasjonspunkt, men da av tyske soldater. Disse soldatene var trolig forlagt i Knatterudleiren.

brenne seg rugkaffe, forteller Målfrid Gressløs.

Krigskontrollør

Ellers husker hun godt krigskontrollørene som kom for å måle opp korn- og potetbingene. Bøndene fikk beholde et visst kvantum av gårdsproduktene selv, men det øvrige var de pålagt å levere.

– Du vet, da gjaldt det å gjemme unna så mye vi klarte, ler Målfrid.

Hun forteller eksempelvis om en høstdag i 1941 da det var ventet kontroll på Brenne. Natta før jobbet

gårdens folk på spreng for å få blåst rent og gjemt unna en del korn. Noe ble båret på bua og noe ble gjemt unna på loftet i bolighuset.

Neste morgen forberedte man så blåsing på det kornet som var igjen, og blandet det godt opp med bøss for å få et tilforlatelig kvantum. Da kontrolløren kom, måtte han skjønne at det var gjemt unna noe korn – men han lot som ingen ting. I tillegg var han rimelig human i vurderingen av det kornet som ble presentert ham, minnes Målfrid Brenne.

I kampene ved Fossumbrua

Oddvar Gressløs – som i 1945 giftet seg med Målfrid Brenne – deltok i kampene ved Fossumbrua i april dagene 1945. – Han var nøytralitetsvakt før krigen, og meldte seg straks til tjeneste ved okkupasjonen 9. april, forteller Målfrid.

Det var i trefningene ved Fossumbrua at Oddvars søskenbarn – Yngvar Kingsrød – ble drept 13. april.

**VARTING
TAXI**

TELEFON 69 13 12 28

Mobiltilf. 97 69 03 09

Gunnar Aarum

MAXI TAXI

Kullerud gnr 3014, bnr. 5 m. fl.

Det var trolig amerikanske dollar som gjorde det mulig for Jens Andreassen å kjøpe Framstu-Kullerud på slutten av 1880-tallet. I dag er det fjerde generasjonen som er på gården.

Jens Andreassen var født på gården Hvesser i Båstad 15. mars i 1850. Allerede som 20-åring flytter han fra Trøgstad. I kolonnen "Hvor hen" har presten i kirkeboka skrevet "Varteig. Amerika".

Vi vet ikke i dag forbindelsen som Jens eventuelt hadde til Varteig, men vi vet i alle fall at han i noen år var over i Minnesota der han sammen med en bror drev opp en farm.

Farmen ble solgt, og pengene brukte formodentlig Jens til å kjøpe Kullerud da gården kom på salg.

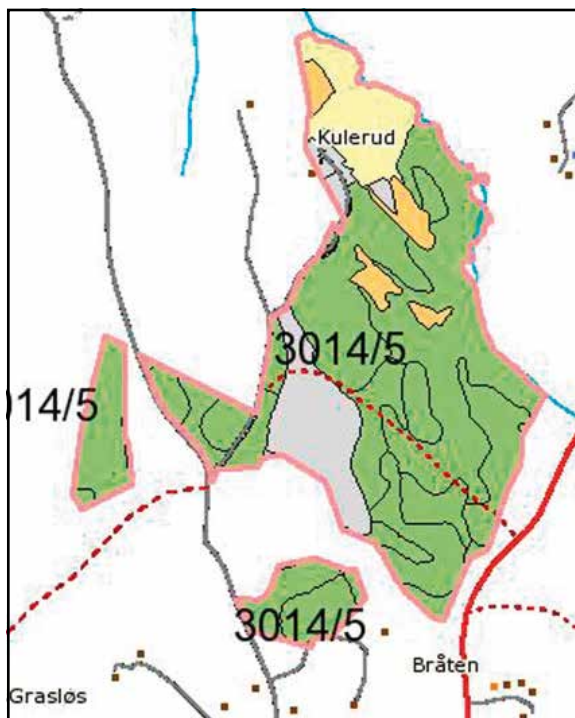
Ryddeaksjon etter spekulant

Den tidlige historien på Kullerud ble beskrevet da Nestu- og Oppstu-Kullerud ble presentert i Inga-heftet i fjor.

Da ble det også omtalt den betydelige oppstykkingen av Kullerud, slik spekulanten Ole Reiersen gjennomførte den. Reiersen fikk skjøte på Kullerud i 1822, og i praksis gikk det flere tiår med til en "ryddesjau" etter spekulanten for å få drivverdige gårder igjen på Kullerud.

Det vil føre alt for langt å ta med alle transaksjonene, men det virker som om Anders Olsen (1818-1887) får samlet mye av det som i dag er Framstu-Kullerud. Faren Ole Johnsen (1776-1846), opprinnelig fra Rakkestad og gift med Anne Evensdatter, hadde betydelige eierinteresser i Kullerud. Anders fikk seg overdratt farens eiendom i 1843, og dessuten fikk han også kjøpt tilleggsområder fra andre interessenter de påfølgende årene.

Anders hadde også betydelige eierinteresser i Aaserød i Tune, og bosatte seg der.

Kart som viser Kullerud, gnr. 3014, bnr. 5, 8 og 9. Gården har et samlet areal på 720 dekar, hvorav 70 dekar dyrket mark og 450 dekar produktiv skog.

Framstu-Kullerud fotografert trolig på 1940-tallet. Det er fjerde generasjon som er på gården, etter at slekta kom dit på slutten av 1880-tallet. Eier av bildet: Terje Kullerud.

Selger fra

I 1879 selger så Anders Olsen til Arne Eilertsen. Skjøtet ble tinglyst på "Høstthinget for Vartheig Thinglag den 14de Novbr. 1879":

"Undertegnede Anders Olsen Aasrud erkjender herved at have solgt, ligesom jeg herved sælger, skjøder og afhænder til Arne Eilertsen Kulerud min eiende Anpart af Gaarden Kulerud (. . .) med en paa samme staaende Kornbod og andre Herligheder saaledes som de er mig tilhjemlet – for den os imellem omforenede Kjøbesum Kr. 1600."

Salget hadde nok foregått noe tidligere, for i forbindelse med tinglysningen heter det seg at kjøperen allerede hadde tatt eiendommen i besittelse.

I Arne Eilertsens tid på Kullerud ble det ytterligere noen transaksjoner, men nå ved at enkelte områder ble solgt fra Framstu-Kullerud. Blant annet selger han i 1886 Bingen til Peder Mathisen for 170 kroner og Kværnhusbakken til Syver Sørensen for 1500 kroner.

Nevøen overtar

Arne Eilertsen var for øvrig en nevø av forrige eier Anders Olsen, ettersom Anders og Arnes mor Anne Johanne Olsdatter var søsken.

Arne var nest eldst i barneflokket til Anne Johanne Olsdatter og Eilert Johnsen Kokkim, født på Kokkim i 1845.

Arne kom tidlig til Kullerud, og var i 1865 gårdsgutt hos mormor Anne Evensdatter, som da var blitt enke.

Året etter ble Arne gift med Elen Sofie Olsdatter, født på Høkelia i 1844. Da han ble enkemann, giftet han seg igjen i 1886 med Anne Olsdatter, født på Kallasten i Tune i 1852.

Arne hadde barna Johannes (født i 1867), Anne Johanne (1868), Ole (1870), Helen Marie (1873), Anders (1875), Emelie (1884), Edvard (1887) og Anna (1892).

Betaler tilslagssummen

1. juni i 1891 får så Jens Andreasen auksjonsskjøte på Framstu-Kullerud. Han har nok overtatt

Jens og Julie fikk auksjonsskjøte på Kullerud i 1891. Før han giftet seg, jobbet Jens og broren Marthinus opp en farm i Minnesota. Trolig var det kapital derfra som gjorde ham i stand til å kjøpe Kullerud for drøyt 120 år siden. Eier av bildene: Eva Mjørud.

på Kullerud noen enkelte år tidligere, men kjøpet blir tinglyst på "Maanedstinget" i juni 1891

Det var opprinnelig Richard C. Furuholmen som hadde fått auksjonsbudet, men i forståelse med at det var Jens Andreassen som skulle få gården – mot å betale tilslagssummen.

Derfor skriver sorenskriveren: ". saa er det jeg herved paa embeds vegne skjøder, hjemler og overdrager eiendommen Kullerud (. .) med paa-staaende huse, til- og underliggende herligheter og rettigheder til hr. Jens Andreassen for Kjøbesum Kr. 5700,00 . . ."

Forrige eieren, Arne Eilertsen med familie, flytter til Tune, men etablerer seg senere på Hestehagen ved Gryte, der sønnen Anders drev bruket videre etter faren. Arne dør i 1938.

Amerikanske dollar

Jens Andreassen var altså fra Trøgstad, og sønn av Kirstine Larsdatter og Andreas Jensen på Hvesser i Båstad. I 1865 – da han var femten år – bor han hjemme på Hvesser med søsknene Johanne (20), Marthinus (19), Hans (10), Amalie (8) og Marie (3). På gården i Båstad hadde de en hest og fire storfe.

Som 20-åring flytter så Jens fra Trøgstad, med det formål å dra til Amerika. Vi vet ikke verken når han

dro over eller hvor lenge han var i USA. Vi vet imidlertid at han var hjemme en tur, for 7. mai i 1880 reiser han over igjen med "Hero". Da oppgir han Varteig som hjemsted, han reiser på fripass, oppgir å være arbeider og har Fergus Falls som reisemål.

Også de to brødrene til Jens reiste over til Amerika. Sammen med broren Marthinus – eller Martin Bostad, som han ble hetende – kjøpte Jens en farm i Minnesota. Da Jens drar hjem for å gifte seg i 1884, selger brødrene denne gården. Det er formodentlig penger fra Amerikaoppholdet som ble brukt til å finansiere kjøpet av Kullerud.

Engebråten – og Kullerud

15. april i 1884 inngår "Julie Eriksdatter Harehjeld og Jens Andreasen" ekteskap. Da er Jens dagarbeider på Stanghuset i Tune.

Julie var født 29. november i 1859. Hun var datter av Olea Hansdatter og Erik Thostensen, som drev gården Harehjellen i Tune fra 1861 til 1896 – hvorav i mange år i enka Oleas regi.

Barneflokket på Harehjellen besto av Andrine (født i 1853), Ole (1856),

*Avslappet stemning på gressbakken på Kullerud på 1920-tallet. Fire av de ni barna til Julie og Jens på Kullerud, sammen med moren Julie og søskenbarnet Esther Bjørnland. Fra venstre Elise, Esther, Anna og Julie. Bak Anders (t.v.) og Hilmar Kullerud.
Eier av bildet: Rakel Kullerud.*

Julie (1859), Torvald (1865), Anton (1868) og Edvard (1873).

Som nygifte bosetter Julie og Jens seg på Engebråten, før de så få år senere overtar Kullerud.

Julie og Jens hadde barna:

August – født 16.09.1885. Han og kona Anna etablerte seg på Berby i Idd, og fikk tre barn, en gutt og to jenter. Dør i 1958.

Ole – født 25.05.1887. Han vokser opp hos besteforeldrene i Tune, og senere hos morens bror Ole og søster Andrine på Bjørnlandhaugen, der onkelen (Ole Eriksen) er forpakter. Ole og kona Henriette slår seg ned som bønder på Hjortsberg i Berg. To gutter. Dør i 1960.

Christian – født 06.11.1889. Han var første barnet som kom til verden etter at foreldrene overtok Kullerud. Blir lærer og senere bestyrer på Kalnes jordbruksskole, og var ordfører i Tune under andre verdenskrig. Fram til pensjonsalderen var han fylkesagronom. Han og kona Eli fikk en datter. Dør i

1982.

Elise – født 16.06.1892. Kjøpte Meieriet i Varteig i 1920, og hadde kontrakt på stedet fram til Anna og Anders Westgaard overtok i 1927. Ble gift med Johannes Gundelsby i Rakkestad og fikk tre barn – en datter og to sønner. Dør i 1961.

Anders – født 30.11.1894. Omkom i 1923 under masseuttak i grustaket ved Østtorp. Planen var at han skulle overtatt farsgården. Ungkar.

Hilmar – født 06.01.1898. Overtar gården.

Ingeborg – født 10.06.1901. Gift med Hallvard Mjørud i Rakkestad. Drev som jordmor i Rakkestad fra 1927 og tok imot den siste babyen i 1969. Fire barn – tre døtre og en sønn. Dør i 1999.

Sigurd – født 31.12.1903. Gift med Nelly Solheim og drev som lastebilsjåfør i Siljan i Telemark. En sønn. Dør 1978.

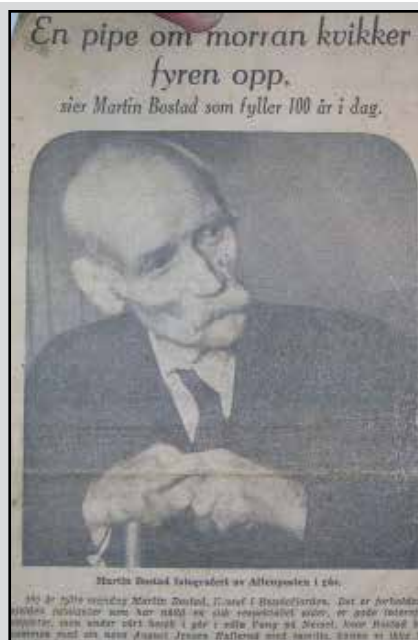
Anna – født 30.08.1907. Gift med Aksel Johannessen, fabrikkarbeider på Greåker. En sønn. Dør i 1967.

En pipe om mårran

Da Jens Andreassens bror Marthinus nådde den respektable alder av 100 år ble han i 1948 intervjuet av Aftenposten (faksimile). Da bodde han på Nesset i Bunnefjorden. Det manglet verken på vitalitet eller humor: "En pipe om mårran kvikker fyren opp", forkynte han.

Det var Marthinus som drev farm i Minnesota sammen med Jens, men i motsetning til broren ble aldri Marthinus gift. Journalisten i Aftenposten berører temaet, men da kommer det kjapt fra 100-åringen: – Nei, det har jeg ikke hatt tid til.

Marthinus – eller Martin Bostad, som han tok som navn – ble 103 år.

En sliter

Ettermålet etter Julie og Jens forteller at de var noen slitere. Det var nok å ta tak i da de overtok Kullerud. Blant annet vet muntlige overleveringer å fortelle at deler av bolighuset tidligere var blitt brukt som fjøs. Det var derfor nødvendig med både en omfattende rehabilitering og nybygging. Det var trolig i Julie og Jens sin tid på Kullerud at det også ble reist ny driftsbygning.

Ved siden av gårdsarbeidet hadde Jens jobb i lensa. Mye av det daglige arbeidet på gården var det følgerlig kona og ungene som tok hånd om.

Jens dør på Kullerud 20. juni i 1914 av magekreft. Julie dør av bronkitt 2. august i 1929. Da er det oppgitt at hun bor på Brunsby.

Hilmar overtar

Planen på Kullerud var at Anders

skulle overta foreldregården. Når han så tragisk omkommer i grus-taket som 28-åring, må planene endres.

Julie sitter med gården som enke, og 29. august 1923 blir Kullerud overdratt til sønnen Hilmar. Kjøpesummen blir satt til 25.000 kroner, hvorav 8.000 for løsøre.

I skjøtet heter det seg:

"Sælgeren forbeholder sig et værelse i hovedbygningen samt det brændsel hun trænger og har ret til at bo paa gaarden saa længe hun lever."

Denne bo- og brennelsretten ble verdsatt til 200 kroner.

6. januar i 1924 gifter Hilmar seg med Hulda Kornelia Olavessen Bergerud. Hun var født 21. des i 1894, som datter av Olaves Bergerud og Berthe Marie f. Helgesen. Olaves var først gift med Oleane Torstensdatter, der de fikk barna

Hulda og Hilmar Kullerud overtok gården i 1923. Da Hilmar dør i 1943, fortsetter Hulda å drive gården som enke sammen med barna. Eier av bildene: Rakel Kullerud.

Inger Marie (født 1870) og Torvald Olai (1872). I ekteskap med Berthe Marie kom barna Olava Bolette (1879), Hans Oskar (1881), Anna Matilde (1884), Marius Olai (1885), Anna Matilde (1887), Sigrid Marie (1889), Torvald Alfred (1892), Hulda Kornelia (1894) og Margit Amanda (1895) og Jenny Otilie (1898).

Herredskasserer

Hilmar og Hulda hadde som regel seks kuer, föringsokser, gris, høns og to hester på gården.

I tillegg til de faste melkeleveransene var det tur hver lørdag med hest og vogn til Sarpsborg for å selge gårdsprodukter på torget. Om det

så var tjue kuldegrader og bitende nordasno, var det å gå i stallen og sele på hesten i 7-tiden om morgenen. Torghandelen ventet.

Sammen med broren Christian drev også Hilmar revefarm med opptil 40 dyr. De satset på kvalitetsproduksjon, og ble i 1936 premiert på en sølvrevutstilling.

Hilmar var også aktiv i kommunepolitikken. Ved valget i 1925 ble han vararepresentant til herredsstyret, men i 1931 kom han inn som fast medlem på Ova- og Neaskogs upolitiske liste. Tre år senere ble han gjenvalgt for en ny periode på en ren Ovaskogs-liste.

I 1936 etterfulgte han Rikard Sælid som herredskasserer i Varteig. Den stillingen hadde han fram til han døde i 1943, da Anne Thoreby overtok. Kontor hadde han på det nordre rommet i annen etasje hjemme på Kullerud. I tillegg hadde han fast kontordag hver mandag på kommunelokalet.

Hulda og Hilmar fikk fem barn. Her ser vi fra venstre Mari (som døde ti år gammel), Håkon, Helge, Rakel Margrete og Jens. Eier av bildene: Rakel Kullerud.

Det gikk noen skjæker

Tvillingene Håkon og Helge var så vidt fylt fjorten år og hadde enda ikke stått til konfirmasjon da faren Hilmar dør i 1943.

– Far hadde hogd en del tømmer den vinteren, men hadde ikke fått kjørt det fram til vei. Derfor måtte vi to gjøre det. Vi brøt vel av noen skjæker i tømmerkjøringen, men ellers gikk det bra, minnes Helge.

På gården var det to hester, seks-sju kuer og noen ungdyr, samt høner og et par griser. Da faren døde, ble det de to eldste guttene som fikk mye av ansvaret for gårdsdriften – riktignok med god støtte fra moren og yngre søsken.

Han var også medlem av jordstyret i femten år, i tillegg til flere år i forliksråd og skolestyre, og også med engasjement på fylkesplan.

Fortsetter som enke

Da Hilmar Kullerud dør 1. februar i 1943, bare 45 år gammel, fortsetter Hulda gårdsdriften som enke.

Revefarmen ble avviklet, men ellers fortsatte gårdsdriften med allsidig husdyrproduksjon. Ungeflokken bisto også aktivt i dette arbeidet.

Hulda og Hilmar fikk disse barna:

Mari – født 16.10.1927. Dør i 1937.

Håkon – født 25.01.1929. Overtar gården.

Helge – født 25.01.1929. Gift med Aud Erna Andreassen fra

Skjebergdalen. Bosetter seg i Sarpsborg. Har barna Jan Helge (1958-2008), Marit (1960), Karin (1962), Jorunn (1964), Trond (1965) og Svend (1972).

Rakel Margrete – født 15.05.1931. Ugift. Boret på Kullerud.

Jens – født 03.02.1933. Var sjømann i hele sitt voksne liv. Ugift. Dør i 1976.

4. november i 1984 dør Hulda på Kullerud – tett innpå 90 år gammel.

Fra Stærtopp

Sønnen Håkon overtar gården. Han ble i 1959 gift med Ragnhild Kristiansen. Ragnhild var født 25. desember 1937 og var datter av Betsy Johannesen Lilleaker og Marius Kristiansen. Ragnhild hadde søstrene Astrid og Marit.

Håkon og familien bosetter seg på Kullerud i 1964, da de bygger ny bolig på gården. De siste årene hadde de bodd på Stærtopp

*Ragnhild og Håkon Kullerud giftet seg i 1959. De hadde bodd noen år på Stærtopp da de bygde seg bolig på Kullerud og bosatte seg der i 1964.
Eier av bildet: Terje Kullerud.*

Fru Oland tok feil

Helge og Håkon Kullerud var eneggede tvillinger, født på Kullerud i 1929. I voksen alder hadde de ikke den slående likheten som kan prege tvillingpar, men som barn kunne folk ha problemer med å skille dem.

Foreldrene hadde kontroll på hvem som var hvem av podene, og lekekameratene visste også å skille tvillingene. Men Anna Oland, lærerinnen på Kokkim-skolen kunne nok ta feil. – Fru Oland var riktignok skarp, men det skjedde at hun forvekslet oss i klasserommet, forteller Helge.

Enklere for omverdenen var det ikke ettersom de ofte ble kledd opp likt.

Tvillingene fra et skolebilde tatt i 1936. Eier av bildet: Oddveig Lilleng

(Kokkim), som tidligere var eid av Ragnhilds foreldre.

Ved siden av gårdsdriften, jobbet Håkon først ved Selmer, senere på Borregaard og deretter for Varteig kommune.

Håkon var for øvrig i mange år medlem av musikkforeningen Ekko, der han spilte klarinett.

Ragnhild og Håkon fikk barna:

Nina – født 3.9.1955. I ekteskap med Gunnar Hagen fikk hun sønnen

Tommy (født 1973). Hun er nå gift med Oddvar Bjørnland og er bosatt på Ise.

Kjell Håkon – født 18.1.1959, overtar gården.

Bjørn Terje – født 8.4.1960, har datteren Renate (født 1997) med samboer Tanja Andreassen og døtrene Diana (2003) og Monika (2004) i ekteskap med Damri Seprakhon. Bor på Bakke i Rakkestad.

Søskenflokket på Kullerud fotografert på 1980-tallet. Fra venstre ser vi Kai, Terje, Nina, Trygve, Morten og Kjell. Eier av bildet: Kjell Kullerud.

Morten Runar – født 20.11.1961.
Ugift. Dør i 2004.

Kai Tormod – født 08.05.1964.
Ugift. Dør i 1996.

Trygve – født 25.06.1965. Ugift.
Dør i 1991.

18. september i 2008 dør Håkon,
Ragnhild 9. mars i 2009.

– Det er knapt til å ta inn over seg at det skulle gå sånn med de tre yngste brødrene våre. Trygve døde i en tragisk drukningsulykke, og Kai og Morten døde aldeles for tidlig som følge av at de levde et for hardt liv, sier Terje og Kjell.

Fjerde slektsledd

Når Kjell så overtar på Kullerud, er han fjerde slektsleddet på gården etter Jens fra Båstad.

Kjell ble i 1996 gift med Annett Fredriksen fra Borgenhaugen, født

i 1969 med foreldre Randi og David Fredriksen. Annett og Kjell har datteren Jenny på fjorten år.

Kjell har hatt sitt arbeid i industrien, og er nå deltidsbonde. Fra han var rundt 30 år var han i ni år aktiv i Sarpsborg Karateklubb. – Karate var godt for helsa, sier han, og ser ikke bort fra at han vil ta opp igjen sporten.

Ellers legger han ikke skjul på at han har en fortid som alkoholiker. Som tørrlagt gjennom over 20 år har han blant annet kurset sykepleiere som skal inn i rusomsorgen, og han har også deltatt på mange møter i ulike organisasjoner der rusmisbruk har vært tema.

Hjemme på Kullerud satser han på beitedyr, med både sau og hest. Datteren Jenny har hest, og flere andre hester går også på beite

Mitt håp er atter å få se dem igjen

Da Ragnhild og Håkon Kullerud døde – Ragnhild i 2008 og Håkon i 2009 – satt sønnen Kjell i sene nattetimer og gjorde tanker og følelser om til ord. Slik skrev han om foreldrene:

*Aldri har jeg kjent så stor en smerte
Som den jeg bærer med meg i mitt hjerte.
En lengsel så uendelig stor.
Å, som jeg savner min far og min mor.*

*Jeg ser dem for meg i mine tanker.
De var her i livet mitt sikre anker.
Nå har deres kroppor i jorden funnet ly,
Mens deres sjeler jubler mot sky.*

*De var jo så snille og gode, de to.
De tok meg inntil seg og spøkte og lo.
Så klart hadde de óg alvorlige stunder,
Men trøstet seg da med Gud og Bibelens under.*

*Mitt håp er atter å få se dem igjen,
Da jeg også kommer til himmelen.
Å møte dem alle som før meg har dratt,
Og ikke mer føle meg ensom og forlatt.*

*Ja, kjære, kjære mor og far,
Til dere jeg grenseløs kjærlighet har,
Og dere ville aldri svikte.*

Både Kjell og moren Ragnhild har ført i pennen vakre dikt. Noen av dem har også stått på trykk, blant annet i SA.

*Kjell og Annett Kullerud med datteren Jenny (14) på ryggen på Ruskejenta – en ni år gammel kaldblods lettdøl. Bildet er tatt foran gammelstua på Kullerud, som ble reist på 1850-tallet.
Foto: Øistein Bø*

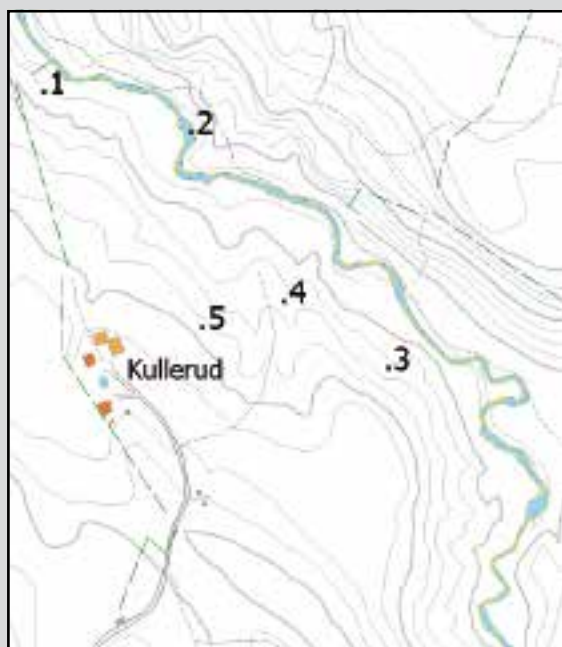

sommerstid.

Framstu-Kullerud er totalt på 720 dekar, hvorav rundt 70 dekar dyrket mark og 450 dekar produktiv skog.

Stedsnavn på Kullerud

Kartutsnitt med noen av de lokale stedsnavnene på Kullerud:

1. Høvelbakken, og nedenfor den Høvelhølet, forteller om noe av virksomheten i Kullerubekken. I 1884 ble det inngått avtale om en sponhøvel nedenfor fossen.

2. Vaskerhølen var vaskerplassen når kvinnfolkene på gården tok klesvaska.

3. Kullerudbakken er hoppbakken som sto ferdig i 1951, og hvor det kun var én offisiell konkurranse før unnarenet raste ut.

4. AT-holen fikk sitt navn etter at mannskaper fra AT-leiren i Varteig i 1942 hogg generatorknott på Kullerud. Hele Utenga ble ryddet og senere brukt som beite. Det kunne være opptil 40 mann fra AT-leiren, og jobben pågikk et par måneder. Bepisningen skjedde i et feltkjøkken nedenfor gårdstunet, derav navnet.

5. Hampvelta indikerer at det i sin tid ble dyrket hamp på gården.

Kart kopiert fra Sarpsborg kommunes nettsider.

Sponhøvel i Kullerudbekken

Arne Eilertsen på Kullerud og Kristian Andersen på Bøe, Lia samarbeidet på 1880-tallet om en sponhøvel i Kullerudbekken.

Kullerudbekken inneholder en rekke kulturminner med spor etter både bekkekvener og sagbruk (se egen artikkel). Så sent som i 1884 ble det tinglyst en kontrakt for drift av en sponhøvel i bekken. Området bærer navnet Høvelhølet. 13. november 1884 inngår eieren av Kullerud en avtale med 21-åringen på Lia: ”Undertegnede Arne Eilertsen Kulerød og Kristian Andersen Langebraaten er bleven enige om for fælles Regning at bekoste og drive en Sponhøvel i Arne Eilertsen Kuleruds Fossefald nedenfor Stendammen i Kullerudbækken. Til dette Brug bortforpagter jeg Arne Eilertsen herved i mit nævnte Fossefald Plads til dette Anlæg med den dertil fornødne Vandkraft mod en aarlig Afgift af 1 – En Krone aarlig der inden hvert Aars Udgang udbetales mig af Medinteressenten Kristian Andersen eller efterkommende Eiere.”

Forkjøpsrett

Avtalen ble gjort for en periode på 20 år. Ved leiekontraktens utløp skulle eieren på Kullerud ”have Ret til om ønskes at faa kjøbt Kristian Andersens Halvdel af Indretningen efter uvillige Mænds Skjøn”. Allerede i 1895 flytter imidlertid Kristian fra Varteig og slår seg ned som ”bygningssnedker” i Kristiania. Han ble gift med Janethe Andersen fra Våler, og ved inngangen til 1900-tallet har de døtrene Andora (født i 1896) og Borghild (1898), som begge har kommet til verden etter at foreldrene etablerte seg i Thorshougaden 8 i hovedstaden. Kristian var født på Småbergtangen 22. februar i 1863, som sønn av Helene Andersdatter og Anders Christensen.

Fra demningen i Høvelhølet, der Arne Eilertsen og Kristian Andersen i 1884 gikk sammen om en sponhøvel. Foto: Erling Skivdal

103 hytter på Kullerudmosen

På det meste var det 103 torvstrøhytter på Kullerudmosen. Et eget aksjelag bestyrte driften og sto for ansettelsen av dem som skulle jobbe på mosen.

Kullerud Torvstrølag ble stiftet som aksjelag i 1913. Laget inngikk avtale med Jens Andreassen, eieren av Framstu-Kullerud om kjøp av Kullerudmosen. Overenskomsten omfattet hele mosen i én meters dybde. Det var én person som fikk oppgaven med å ta ut torven på Kullerudmosen. Denne jobben ble lagt ut på anbud, og gikk til den som kom med det laveste anbudet.

Brann på mosen

Ole Kullerud (1918-1996) skriver i sine nedtegninger at Nils Rogndalen var den første som stakk torv på mosen. Det var forresten under hans tid på Kullerudmosen at det oppsto brann på østkanten av mosen. Dette stedet har helt til nyere tid båret navnet "Brann".

Arbeidet på mosen gikk altså til den som hadde det laveste anbudet. Ole Kullerud kan huske at ett år var summen 135 kroner.

Oddveig Lilleng – født på Bøe, Lia i 1923 – har selv jobbet på mosen.

Hun forteller om stikking av torven som ble gjort på høsten. Torvene skulle være mest mulig like store, omkring 20 cm. Hun forteller at de benyttet en vinkelspade og jobbet i "ruter" på 1 meter x 80 cm.

Vårtørken

Når vårtørken kom, ble torven satt opp i røk. To eller tre torver ble reist på enden, mot hverandre, med en torv over, som tak. I godt vær tørket torvene fort.

Så var det å bære torven inn i huset. Her måtte torven stables for at man skulle få plass til mest mulig.

Ole Kullerud bemerker at etter en sommer med dårlig tørk forekom det at de som jobbet der fikk skrøft på grunn av rå torv. Men, naturen rådde jo ingen over, kommenterer han.

Av dem som jobbet på mosen var søsknene på Lia, Ragnhild Brenne, Harald Bråthen, Jon Lilleng og Daniel Handelsby. Ole stakk for øvrig selv torv der en høst. Anders Eriksen Kokkim hadde i flere år jobben med vedlikehold av hyttene.

– Vi hadde 1200 kroner for å skjære, tørke og bære inn 50 hytter, minnes Oddveig Lilleng.

Fraktet på høyvogner

Det kunne være stor ferdsel til og fra Kullerudmosen når folk kom for å hente torv.

Ole Kullerud forteller at han vinteren 1949-50 hogg tømmer for Hulda Kullerud i området.

"Det kunne bli mang en hyggelig prat med folk som hentet torv. Det var folk fra både Tune og Varteig", skriver Ole.

Var det snø, ble torven fraktet på høyvogn. Hjulene ble tatt av, og vogna plassert på en slede. Når torva var tørr, kunne det lesses ganske mye på en høyvogn.

De største torvmyrene i Varteig var Kullerudmosen, Knatterudmosen og Sauemyra, men det var også uttak fra flere mindre torvstrømoser.

Kullerudmosen Torvstrølag ble stiftet i 1913, og det ble tatt ut torv på mosen fram til omkring 1955. Foto: Øistein Bøe

Vurderte utvidelse

Etter 40 års drift begynte man å gå tom for torv på Kullerudmosen. Andelslaget innså at uttaksområdet eventuelt måtte utvides.

På generalforsamlingen i Kullerudmosen Torvstrølag 3. mars 1953 ble det vedtatt å vurdere et område på rundt 30 mål i tilknytning til det eksisterende uttaksområdet.

På vegne av styret gjorde Georg T. Bøe en skriftlig henvendelse til Hulda Kullerud, og tilbød henne 175 kroner målet for tilleggsarealet. Det ble imidlertid tatt forbehold om at det kunne falle seg for dyrt å få drenert ut vannet, noe som var en forutsetning for å få tilgang på torven. Kostnadene viste seg da også å bli for høye for torvstrølaget, og virksomheten på Kullerudmosen opphørte. Det er i dag ingen rester tilbake etter virksomheten.

Torvstrø var godt egnet både som strø for husdyrene og som jordforbedringsmiddel. Da torvuttakene opphørte på 1950-tallet, gikk man over til å nytte både sagmøle og hakkels som strø.

Børres Reparasjon & Service

*Alt i pumper og
hydraulikk.*

TLF: 92 64 30 34

SARPSBORG

KOMMUNE

støtter det lokalhistoriske arbeidet

Ett eneste hopprenn i Kullerudbakken

Sjelden har vel så mange jobbet så mye for så lite som da Kullerudbakken ble bygd etter den andre verdenskrig. Kun ett offisielt hopprenn ble arrangert, før bakken raste ut.

Allerede før krigen ble det avviklet hopprenn ved Kullerud, men da i en naturbakke der hopperne kunne strekke seg til rundt 20 meter.

Etter krigen vedtok Varteig Idrettslag å bygge hoppbakke ved Kullerud.

Tinglyst avtale

15. mai 1948 ble det inngått avtale med eieren av Framstu-Kullerud om leie av areal til skibakke. Avtalen, som var undertegnet av Einar Brusevold og Gunnar Brenne på vegne av idrettslaget, gjaldt for 15 år mot en årlig avgift på fem kroner. Avtalen ble tinglyst 23. juni 1948 og beskriver blant annet hvordan idrettslaget hadde rett til å foreta sprengning, planering og legging av bru over en bekk. Unnarennet gikk nemlig over Kullerudbekken på ei kavlebru, og hopperne stoppet i en motbakke på Bøe-siden.

Det ble foretatt innsamling av penger og flere skogeiere ga tømmer. Dette tømmeret hogg idrettslagets medlemmer på dugnad, og fikk fraktet det fram til sag.

Dessuten fikk idrettslaget materialer fra den nedlagte tyskerleiren ved Knatterud. Blant annet ble tømmer fra et tårn brukt til stillas i tilløpet.

Hoppet 40 meter

Varteig kommune spyttet 1000 kroner i kassa, og idrettslaget fikk 2000 kroner fra tippemidlene for å få fullført bakken. Det meste ble imidlertid gjort på dugnad.

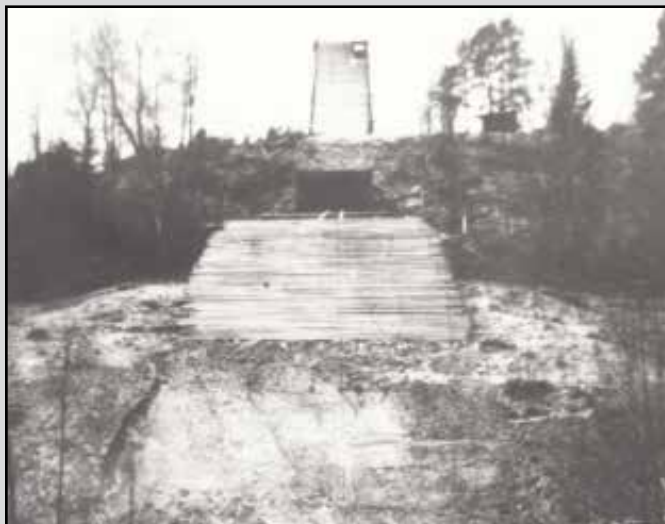
28. jan i 1951 var en merkedag. Da var det kretshopprenn i den nye bakken, med mange deltakere og enda flere tilskuere.

Kåre Fossen fra Mysen gikk seirende ut av konkurransen, med et lengstehopp på 32 meter. Under trening var det imidlertid flere som hadde tøyd seg atskillig lenger. Ragnar Øby hadde den uoffisielle bakkerekorden med 40 meter.

Bakken raser ut

Verken naturbakken før krigen eller den nye Kullerudbakken kan ha vært helt enkle å hoppe i. I alle fall ble det stygge fall i begge bakkene og sykehusopphold for to av hopperne.

De påfølgende årene etter åpningsrennet i 1951 var det dårlige forhold, og det ble ikke

Fra byggingen av Kullerudbakken. 28. januar 1951 ble det arrangert kretsrenn i bakken, det første og eneste, da unnarennet senere raste ut. Bildets eier: Varteig Historielag

arrangert flere terminfestede renn i Kullerudbakken. Da unnarennet raste ut, så man det som håpløst å gjenoppbygge bakken. I stedet valgte man å rive den. I dag er området tilgrodd, men et fundament for selve hoppet er synlig i en steinrøys midt i bakken. Man kan også se en trasé som ble sprengt ut i fjellet, og dermed ane hvor unnarennet har gått. Etter at Kullerudbakken ble revet, ble det også ut gjennom 1960- og 1970-tallet hoppet, men da i en mindre bakke på Kullerud.

Mesterbygg
Sarpsborg AS

Tlf 69 15 80 40 - Fax 69 15 80 41

Kvalitets- håndverk & Service

Påtar oss alle typer oppdrag innen murer- og tømrerfaget

Lorentz Christer Lunde

Mob.: 994 44 703

E-post: christer@mesterbygg.no

Leif Rangøy

E-post: leif@mesterbygg.no

Mob.: 905 69 009

Bekkekvernene i Kulleruddalen

Nedenfor Kullerud, i bekken som renner gjennom dalen, skal det ha eksistert to bekkekvener. Disse er tapt og borte, noe som har sin naturlige forklaring i at minst en av kvernene, Kullerudkvernen, allerede i 1782 skal ha eksistert "fra umindelige tider".

Kvern drevet med vasskraft kan ha blitt introdusert i Norge allerede på 1200-tallet. I forhistorisk tid ble korn malt med håndkraft. Ifølge Sven G. Eliassen kan man anta at kvernene i Kullerudbekken og Varteig forøvrig, kan stamme fra senmiddelalderen.

Kongssagene i Varteig fra begynnelsen av 1500-tallet, er forøvrig blant de eldste i landet.

Eldste industriltaket

Lenge før sagene kom det bekkekvener i de samme områdene. Eliassen forteller også at bekkekvenerne faktisk var det aller eldste industriltaket i Norge, og da helst til lokale behov.

Slike kverner var knyttet til gårder i bygda. Flere gårder kunne gå sammen om en kvern. De store anleggene står merket inn på gamle militærkart fra annen halvdel av 1700-tallet.

Et av kvernhusene, ved Kokkimkvernen, skal ha falt sammen av elde

1902. Huset ved Kullerudkvernen skal ha vært i ustand omlag 1870. (Jfr. kontrakt angående sponhøvel fra 1874, omtalt i årets Inga.)

Spydevold betegner de to kvernene som to konkurrerende kverner.

Funn i terrenget

Fortsatt sees rester av en demning som har stått på toppen av den øverste fossen, noe som kan sette tanker og fantasi i sving om fordums nytenkning og utvikling. Denne øverste fossen er imidlertid den største av de to fossene i denne delen av bekken.

Litt spesielt er det at en ikke kan finne kvernsteiner på stedet hvor den øverste kverna, *Kullerudkvernen*, skal ha stått. Derimot ligger det flere halve kvernsteiner nedover i fossen, hvor en antar at den andre kverna, den såkalte *Kokkimkvernen*, har befunnet seg. Denne kverna finner en derimot ikke andre rester etter enn de nevnte steiner.

Kullerudkvernen sto øverst og på sydsiden, mens Kokkimkvernen

Skade på eiendom

Vi leser i Varteig-boka at *"Guri Kullerud stevner Christoffer Prestegården formedelst hindis Quernhuus hand vlycheligen aff vaade Jld haffer forbrent"*. Dette skal ha skjedd i 1664. Den omtalte Guri Kullerud er sannsynligvis den Guri som kan ha vært enke etter Jørgen eller Guttorm Kullerud, og som var datter av Tore Bergby.

En halv kvernstein som tydelig kan sees i bekken. Foto: Karin Ek

sto nederst og på nordsiden. Kullerudkvernen hadde som siste eier Anders Aaserød, Tune. (Jfr. artikkel om Kullerud i årets Inga.) Anders Kokkumbråten var siste eier av Kokkumkvernen. Kvernene benevnes som "en ringe becheqvern til husbehov".

Kvernkall

I Norsk Historisk Leksikon kan vi lese at på gårdskverner har bruk av kvernkall vært tilnærmet enerådende. En kvernkall er vannhjul med skovler. Vannet ble ledet slik at strålen traff skovlene og drev kallen rundt.

Kort sammenfattet var det en innretning som gjorde at en overstein roterte når kallen roterte, mens en understein, bygd på et kraftig stillas, lå i ro under malingen. Kvernkall og overstein kunne senkes og heves slik at en kunne få finere og grovere mel.

Kornet ble ført ned mot steinene via en traktformet kornbeholder. For å få det ferdigmalte kornet ut av kverna, var det bygd en trekarm rundt kverna som samlet

*Dammen sett ovenfra med rester av demningen på begge sider.
Foto: Karin Ek*

kornet og førte det ned i melkista via en åpning på den ene siden.

God utnyttelse

I tillegg til at det må ha vært svært praktisk å ha sin egen kvern, ser det også ut til at det kan ha vært mulig å tjene litt ekstra på denne virksomheten. Vi leser i Realregisteret om at det ble inngått "Kontrakt mellom Opsitterne paa Kullerød m.fl. Gaarde og Kjøpmann D. Leegaard om Brugen af Damstedet i Kullerødbekken mod aarlig Afgift, datert 11. april, tinglyst 16. august 1844".

En god gårdskvern kunne male et par tønner korn eller mer i døgnet. På grunn av liten vannføring i de fleste bekkene, kunne kornmaling normalt bare foregå i flomtidene vår og høst. Men ved å bygge demning, noe som altså ble gjort ved disse kvernene, kunne en forlenge sesongen for å male.

Ser en på vannføringen i Kullerudbekken idag, forstår en at en demning kunne være nødvendig for å få størst mulig utbytte av kverna. Det har her vært en såkalt plankedam

Kvernknarren

I folketroen forestilte man seg at et overjordisk vesen, kvernkallen, hadde tilhold i fosser eller i og ved kverner. Noen steder kaltes han kvernknarren. Han skulle også være beslektet med nøkken. Det fortelles mange historier om hvordan han skapte problemer for dem som drev kverna. Når noe gikk galt med kverna og malingen, var det vanlig å skylde på kvernkallen. Han kunne også lære folk å spille. De mange lyder i foss, stryk, elv og kvern har nok bidratt til å skape slike forestillinger. (Sven G. Eliassen)

1. september kalles Kvernknarr, eller "Kvenneknærr" som er et mer lokalt uttrykk. Denne dagen var en merkedag fra gammelt av. Ut fra tradisjonen ga den varsel om høstværret. Var det tørrvær denne dagen, varslet det mangel på kvernvann kommende høst. Primstavtegnet var enten kvernstein(er) eller sauesaks (tid for å ta sommerulla).

eventuelt en nåledam. Rester etter dette var ifølge Ole Kullerud godt synlig for ikke veldig mange år siden, og definitivt i hans levetid. En plankedam har liggende planker, mens en nåledam har stående f.eks bjelker el. planker ("nåler"). Vannføringen reguleres da ved at planker, bjelker eller det som måtte være brukt, fjernes etter behov.

Høvelhølet

Hele området der kvernene skal ha stått, altså den fordypningen ("hullet") i terrenget som finnes i terrenget ovenfor Pæddekummen, kalles av lokalbefolkningen for Høvelhølet, og var godt innarbeidet og naturlig i bruk hos min far som var oppvokst i området.

Dette navnet har etter all sannsynlighet oppstått på grunn av at det også har vært en flishøvel/sponhøvel i området. Det antas at flishøvelen skal ha vært i bruk fram til rundt år 1900. (Se forøvrig egen omtale i gårdshistorien om Kullerud.)

En slik flishøvel ble benyttet til å

skjære flis til taktekkning. Denne formen for taktekkning ble brukt på lik linje med halm, i samme tidsepoke.

Sven G. Eliassen kan fortelle at på 1600-tallet, etter store bybranner blant annet i Fredrikstad, ble det innført forbud mot denne type taktekkning. Samtidig ble det innført såkalt "murtvang".

Men siden flishøvelen i Kullerudbekken skal ha vært i bruk fram til ca 1900, må vi slå fast at loven

Den øverste fossen i Kullerudbekken. Foto: Karin Ek

En rekke bekkekverner

Det må ha vært et betydelig antall bekkekverner i Varteig i sin tid. Bare i de bekkene fra Rognerud, Brenne og Bøe som til slutt munner ut i Kullerudbekken, har det vært minst åtte kverner i tillegg til de to ved Kullerud.

Vi snakker om to eller tre kverner i Kvernhusdalen, mellom Brenne og Vesle-Bøe, i tillegg til kverner i Sagabekken ved Rognerud (der det også var sag), ved Fosselia, Høkeli, og Damneshølen under Store-Bøe og ved husmannsplassen Sørli og lenger ned i Sørlibekken under Vesle-Bøe. Noen av disse betegnes som ringe flomkverner, men har nok i det minste dekket gårdens eget behov.

ikke var så enkel å håndheve i Varteig. Her var det heller ingen tettbebyggelse med fare for spredning av brann, og dermed ville heller ikke en eventuell brann i dette området medføre så omfattende skade som en bybrann ville gjøre.

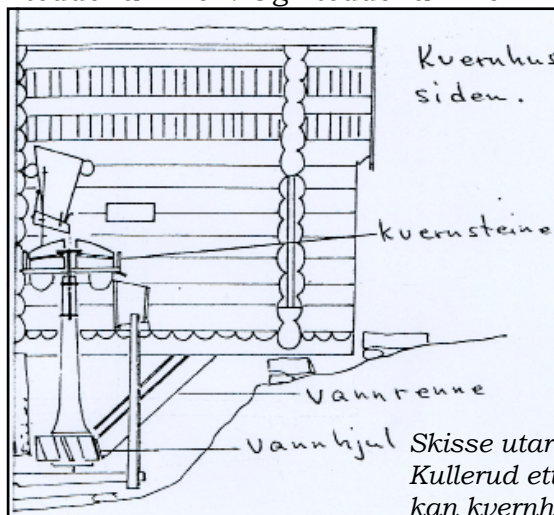
Verdt å se

Restene etter kvernvirksomheten i Kullerudbekken er lette å finne. Følg bekken fra Pæddekummen og oppover, så sees de halve kvernsteinene tydelig nede i fossen. Best framkommelighet er det på nordøstsiden av bekken, det vil si på venstre side når du går oppover fra Pæddekummen. Og Pæddekummen

finner du ved å til venstre fra Furuholmveien på toppen av Nordengbakkene.

I tillegg til rester fra vår fortid, kan vi her glede oss over frodig vegetasjon, et vilt landskap med bratte åssider som stiger opptil 90 meter til værs, samt en rikholdig blomsterflora og et yrende fugleliv.

Når du går fra Pæddekummen på nordøstsiden og opp bakken, har du fossen på din høyre side. Du kommer da til et nå skogbevokst jorde med det passende navnet Kvernhusløkka. Denne løkka har forøvrig blitt benyttet til "høyning" fram til sist på 1950-tallet. Deretter ble det havnet på løkka så lenge det var dyr på gården som nå tilhører Ole Kokkim. På 1980-tallet ble det plantet til.

Skisse utarbeidet av Kristian Strømshaug og Arnfinn Kullerud etter en befaring i Kulleruddalen i 1980. Slik kan kvernhuset ha sett ut. Tilhører Arnfinn Kullerud

Kilder: Sven G.Eliassen, Olav Spydevold, Norsk historisk leksikon, Kulturminneplan for Sarpsborg 2005-2016, Lokalhistorisk veiviser for Sarpsborg, Gunnar Kullerud, Kristian Strømshaug / Arnfinn Kullerud

VARTEIG GATEKJØKKEN

VIET - THAI MAT PIZZA & GRILL

Take Away

Hasle Hageby 1 1734 Hafslundsøy
Tlf. 69 12 14 01

VELKOMMEN !!!

Kontakt oss:

E-post:

reid-sko@online.no

Hovednummer:

957 86 800

Besøks- og postadresse:

Bodalsv 60

1743 KLAVESTADHAUGEN

Speedheater maling og lakkfjerner gjør maling og lakkfjerning til en lek.

Kan brukes på hus, hytte og båt, utvendig og innvendig. Dører, vinduer og møbler.

Speedheater Metoden bygger på malingsfjerning på treverk med IR-teknikk.

Speedheater Metoden er skånsom mot tre og anbefales derfor av Riksantikvarene både i Norge, Sverige og Finland.

Speedheater varmer opp den gamle malingen/lakken ved hjelp av IR metoden

IR-varmen løser maling og lakk raskt og effektivt. Deretter er det lett å skrape den bort. Overflaten er klar til å males rett etter at den gamle malingen / lakken er fjernet.

Speedheater 1100 IR system Standard.

Består av verktøybox m/ Speedheater, 2
skraper og 2 kroker

APOTEK 1 BJØRNEREN I STORBYEN KJØPESENTER

Telefon: 69 130800

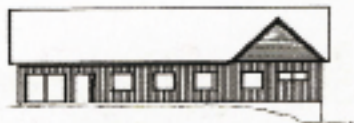
Telefax: 69 130805

Byens største og mest sentrale apotek

Lange åpningstider: Mandag – fredag: 9:00 – 20:00

Lørdag: 9:00 – 16:00

Utkjøring av varer og stort vareutvalg

Skogly Hovleri

Inneh.: Terje Holene

1735 Varteig

Telefon 69 13 13 43

- Vanlig trelast
- Listverk
- Profilerte spesialoppdrag
- Paneler

Mandag - torsdag 07⁰⁰ - 17⁰⁰, fredag/lørdag stengt.

BR

Brattset

ARF - Autorisert regnskapsfører

Regnskap

-spiller på ditt lag

org.nr 969 671 882

post@brattset.no, Brenneveien 85, 1735 VARTEIG

TF: 69 13 25 40 907 53 371 fax 69 15 57 68

John Walter Johansen
BRANN & SIKKERHET AS

John Walter Johansen

Daglig leder/Konsulent

Hasle Hageby 17, 1734 HAFSLUNDSØY
Tlf. 69 15 20 00 Fax 69 15 20 01 Mob. 911 22 520
E-mail: john-w-j@online.no

Kultorp
Bilservice

Telefon: 69 12 13 50 - 4 14 69 373

John Walter Johansen

AutoMaster.no
24 timer service

BILVERKSTEDET FOR ALLE MERKER OG EU-KONTROLL

HVA KAN VI GJØRE FOR DEG?

XL BYGG

KNATTERUDFJELLET

Boliglån

Det er ikke bare renteniveauet
som skiller lånetilbudene

Ud fra dine planer og din økonomi
hjælper vi dig med et boliglån du er tjent
med - også i fremtiden. For rådgivning,
børn lånene er de viden bankrådgivere, ring
ses på 0-4000 eller se www.laen.no

DNB NOR

Jakt og friluft- spesialisten

ØSTFOLDS STØRSTE OG ELDESTE KRAMBU

L. Evensen as

Pellygoten 71 - 1706 Sorsborg. Tlf.: 49 15 42 22. E-post: evensen@l-evensen.no

ISEBUSSEN

TRYGG OG TRIVELIG TRANSPORT

Frode Bredholt, Ise

tf. 916 50 063.

Trenger De
rørlegger?

Varteig Rør

Aut. rørleggermester
Gudmund Bøe Seljehammer

NIPAVEIEN 3, HASLE 1734 HAFSLUNDSØY
TELEFON 69 13 12 00 MOB. 908 80 154

Sentralvarmeanlegg-Sanitær-Baderomsutstyr

L Tømmerfirma
BRØDRENE LUNDE DA
Kjell Andre Mob. 41240126 Kenneth Mob. 41240127

• RESTALFERING • GARASJER • NYBYGG • TILBYGG

Tlf. 69120768 Fax. 69120769

- *Sliping og lakkering av alle typer tregulv*
- *Luting, oljeing og beising*
- *Salg av lakk og utstyr*
- *Sliping av betong, marmor og granitt*

MATHISEN's GULVSERVICE

Ødegårdssletta 3, 1735 Varteig
Tlf. 69 13 15 11 Mobil 928 27 380
E-mail: t.mathisen@bluezone.no

Gundersen Eiendom as

Helgebyveien 27

1734 Hafslundsøy

Tlf. 915 80 844 - 69 14 97 42

**Sarpsborg
Park & Anlegg as**

TELEFON: 69130390 - TELEFAX: 69130399

www.park-anlegg.no

Vestby Planteskole

**Hos oss får Dere faglig vejledning,
og stort udvalg av planter til hagen.**

Stort udvalg av :

- Stander
- Roser
- Frukt og bærbusker
- Hekkplanter
- Prydbusker
- Jord og gjødsel

Dere finner oss på Hafslundsøy.

Vestby Planteskole

Vestbyveien 20, 1734 HAFSLUNDSØY

Tlf: 69149237 Fax : 69146133 Sortiment og priser : www.vestby-planteskola.no

Freddy Mathisen as

MASKINENTREPRENØR

Mobil: 957 75 477

Mobil: 957 75 478

Fax: 69 13 22 12

Privat: 69 13 14 92

SARSBORG

HUS OG HYTTER I LAFTET TØMMER

**VI LEVERER TØMMERKASSER, NØKKELFERDIGE
BYGG, STAV OG LAFT.
HYTTER, HUS, ANNEKS, STABBUR, TILBEHØR**

NAVESTAD BYGG A.S

Berlevannaveien 403, 1730 Isø

+ 47 69 14 57 00

fax + 47 69 14 56 99

navebygg@online.no

mob + 47 90 85 66 99

Øya's Klippotek

Telefon 69 15 44 00

Øyas Fotterapi og Healing

Helgebyveien 2, 1734 Hafslundsøy

Telefon: 69 14 96 40

Anne-Lene, mobil: 472 56 645

Lise, mobil: 478 16 415

SKJEBERG REGNSKAPSKONTOR

AUTORISERT REGNSKAPSFØRERSELSKAP

- *Forretningsregnskap*
- *Landbruksregnskap*
- *Budsjettering*
- *Lønn*
- *Skattespørsmål*
- *Årsoppgjør*

Skjebergveien 200, 1743 Klavestadhaugen

Tor-Ingar Walther

AUT. MASKINENTREPRENØR

Dueholveien 102
1735 Varteig
Telefon 69 13 28 80
Telefaks 69 13 28 80
Mobil 913 37 910

MUSIKKVERKET BORG PLATEBAR AS

STORBYEN, SARPSBORG

Tlf. 69 15 54 02

Hafslundsøy Bensin og Service

KIOSK og RØKVISITA

Nordbyvri. 116, 1734 Hafslundsøy
Telefon 69 14 92 35
Org. nr.: 988 792 322 MVA

Varteig Historielag

Stiftet 8.2.1982

Internett: www.varteig-historielag.no

Org.nr.: 991 901 809

VARTEIG HISTORIELAG har som formål å vekke og fremme den historiske interesse blant bygdas befolkning og andre som er interessert i bygda. Dette gjøres ved bl.a.

- å avholde møter med lokalhistoriske foredrag
- innsamling av kildemateriale og gjenstander av historisk verdi
- registrering og bevaring av kulturminner
- stimulering og hjelp til slektsgranskere

VARTEIG HISTORIELAG har 2 æresmedlemmer og ca 100 ordinære medlemmer. Medlemskontingent for 2010 er 200 kr (100 kr for familiemedlem).

Styret i Varteig Historielag 2010:

Leder	Kjell Lunde	tlf 69131303
Styremedlem	Øistein Bøe	tlf 69132889
Styremedlem	Kjell Andersen	tlf 69131297
Styremedlem	Kari Lunde	tlf 69149062
Styremedlem	Erling Skivdal	tlf 69225149

**HISTORIEN gjentar seg, VARTINGENE
kjøper bil hos**

Brennes Auto

Klokkergårdveien 9, 1711 Sarpsborg

Tlf. 69 16 17 00

www.brennesauto.no